

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

 milieudefensie
voor veranderaars

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 11 | december 2020

62

Meet wat er leeft

Tellen in eigen tuin

EUROPEES
landbouwbeleid
ondergraft Green Deal

AFVAL
composteren als
politieke daad

KLIMAATMANIFEST
Jongeren vertellen hoe het
anders moet

Aan het woord | **Vincent Bijlo**

“Een structurele oplossing is het natuurlijk niet. En toch zijn er nog steeds ruimbaners, blinde asfaltgelovigen, snelwegfetisjisten, die ondanks onderzoeken die het tegendeel uitwijzen, zweren bij meer asfalt, asfalt, asfalt, asfalt.”

Cabaretier en columnist Vincent Bijlo, over de plannen om de A27 te verbreden ten koste van het bos bij Amelisweerd. Bron: YouTube

Beeld: ANP/Hollandse Hoogte/Siebe Swart luchtfotografie

1. Rinske Bijl, *De Activist*. 2. Vincent Bijlo, *column*. 3. Ynske Boersma, *freelancer*. 4. Michiel Bussink, *Recept*. 5. Carolien Ceton, *hoofd-redacteur*. 6. Robert Elsing, *fotograaf*. 7. Renske de Greef, *strip*. 8. Anne Havelaar, *freelancer*. 9. Rosa Hofgärtner, *freelancer*. 10. Janneke Juffermans, *freelancer*. 11. Katja Keuchenius, *freelancer*. 12. Wendy Koops, *Media*. 13. Marjan Peters, *art-direction en vormgeving*. 14. Bas van der Schot, *cartoon*. 15. Thomas van Slobbe, *column*. 16. Pépé Smit, *illustrator Uitgesproken*. 17. Roos van Tongerloo, *redacteur*. 18. Myrthe Verweij, *Kort*. 19. Hilde Wijnen, *Consument*.

Runa Khan pleit voor klimaatadaptatie

Wonen in een rivierdelta in Bangladesh: alleen bereikbaar over water, zonder gezondheidszorg en onderwijs, terwijl de grond onder je voeten afbrokkelt. “Als het water je letterlijk aan de lippen staat, ga je echt niet eerst de dijken alsnog repareren. Dan zorg je dat je zo goed mogelijk met de crisis kunt omgaan.”

18 Ongelijkheid in de stad – Milwaukee, VS

Als een van de *swing states* bezorgde Wisconsin Trump in 2016 het presidentschap. Slechte tijden leken aangebroken voor de stads-moestuinen in de gesegregeerde hoofdstad van Wisconsin, Milwaukee, waar behalve aan duurzaam eten vooral aan gelijke kansen wordt gewerkt. Maar na 4 jaar Trump staan de tuinen nog fier overeind. “We zijn een grassroots organisatie, ooit begonnen om juist tégen het systeem te vechten.”

22 “Dit voorstel schiet in alles tekort”

Met de plannen voor het landbouwbudget van de Europese Unie halen we de doelstellingen van The European Green Deal bij lange na niet. “En die doelstellingen zijn zélf al niet genoeg”, zegt klimaatactivist Adélaïde Charlier, drijvende kracht achter de actie #VoteTheCAPDown. Ze blijft demonstreren in de hoop dat de plannen niet worden door-gevoerd.

32 Paca’s maken

Op de Doña Juana, de enige vuilnisbelt van de Colombiaanse hoofdstad, wordt per dag tot 8000 ton afval gestort. Zo’n 60 procent daarvan is organisch. Nu kraken buurt-bewoners de stadsparken om er hun eigen keukenafval te composteren in de vorm van paca’s. Ondertussen leren buurtbewoners elkaar kennen en worden de parken veiliger. En zijn de paca’s ook nog een plek om stil protest te laten horen, nu demonstreren – vanwege Covid – lastig is.

14 Niets doen, dat is pas radicaal

Jongeren Milieu Actief, de jongerentak van Milieudefensie, stelde met 6 jongerenafdelingen van politieke partijen (en Jan Terlouw) een klimaat-manifest op, waarin ze hun moederpartijen vragen nú te vergroenen. Radicaal? Echt niet: “Wij zijn geen revolutionairen: we hebben een genuanceerd verhaal.” De tijd om te polderen is voorbij.

21 De Activist In duurzame dienst

De Fair Future Generators koppelde Nadima, Jessica en Marijse voor hun maatschappelijke diensttijd aan een groen doel. Marijse ontwikkelde een online escape room, Jessica een kinderboek en Nadima organiseerde een bomenplantfestival. Het gaf ze niet alleen een goed gevoel, maar ook nieuwe vrienden, vaardigheden én carrièrekansen.

28 Burgerwetenschap

Vogels of vlinders tellen, bijen of teken: steeds meer mensen doen eraan mee. Amateurs verzamelen vrijwillig allerlei data en leggen die vast in een online meetsysteem. Om de weten-schap en de natuur een handje te helpen, en omdat het leuk is. “Mottenspotten is verslavend.”

en verder

- 02 Het citaat: Amelisweerd
- 06 Brieven
- 06 Schot
- 07 Strip
- 10 Kort
- 12 Groene maatregelen
- 13 Commentaar: Tradities
- 38 Recensie: *Wat bomen ons vertellen*
- 39 Media: *De toekomst van protest*
- 41 Recept: Kerstkip
- 42 Consument: Knutselen
- 47 Vincent Bijlo: Een halfnachtslak

in Bogotá

44 Van Delft naar Malawi

Drie Delftse studenten bouwden een waterpomp die geen energie gebruikt. Nu is hun bedrijf aQysta actief in Malawi, Nepal en Colombia. Het doel is dat boeren met de pomp ook in het droge seizoen hun akkers kunnen bewerken. “Klimaatverandering richt hier al genoeg schade aan.”

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Eigendom

‘Huisdierisme’(de vanzelfsprekendheid van het in bezit hebben van dieren en het bepalen hoe hun leven eruit ziet) valt niet goed te praten, hoe verleidelijk en schattig katten, cavia’s en schildpadjes ook mogen zijn. Helaas wordt dit standpunt door weinigen gedeeld. De strip van Renske de Greef in *Down to Earth* #61, waarin ze ‘een dier als eigendom’ ter discussie stelt, vond ik daarom verrassend en deed me goed! Ook las ik met plezier het stuk ‘Relatietherapie voor de progressieve beweging’, waarin gepleit wordt voor één progressieve beweging, omdat niet alleen klimaatverandering ons allemaal raakt, maar racisme bijvoorbeeld ook. Zoals Robin van Extinction Rebellion zegt: “Zolang niet iedereen vrij is, ben jij dat ook niet”. Des te teleurstellender vond ik het artikel “Hoe groen is je gezelschapsdier?” De uitwerking was weinig inclusief: of het voor een dier leuk is om huisdier te

zijn werd geheel buiten beschouwing gelaten. Als het gaat om een inclusieve beweging dan horen dieren er ook bij! Rymke Wiersma

Laat je horen

Zo ontzettend blij verrast was ik met het artikel over activist Lisa Jansen en haar boek in de laatste *Down to Earth*! Ik kan me heel erg vinden in wat ze zegt. Vooral dat de term ‘activist’ niet alleen is voorbehouden aan mensen die de straat op kunnen gaan om actie te voeren, was een eye opener. Ik schreef er al een blog over op astridheeftadca.nl, waarin ik opriep om van alle demonstraties ook een online versie te maken. Dit naar het voorbeeld van de Online Disability March. OK, ik ben dus chronisch ziek en daarom sprak die march me erg aan. Maar voor de gezonde medemens kan ik ook genoeg redenen bedenken waarom ze wel mee wil protesteren maar dat simpelweg niet kan. Echt een gemiste kans voor Milieudefensie: in maart 2019 hadden er zodoende veel meer dan 40.000 mensen mee kunnen doen aan de landelijke Klimaatmars.

Ik hoop van harte voor iedereen dat bij acties in de toekomst, Milieudefensie regelt dat mensen die thuis moeten blijven ook mee kunnen demonstreren.

Astrid van der Plank

Vleestaks

Er zou een vleestaks moeten komen op vlees dat geproduceerd is op vervuilende wijze en als de productie gepaard gaat met dierenleed. Dan is geen sprake meer van een elitair verhaal: dan betaalt de vervuiler. Intensieve veehouderij is de grootste vervuiler, en in staat op basis van enorm dierenleed vlees onder een fatsoenlijke prijs te verkopen. Hier moet paal en perk aan worden gesteld door de externe kosten in de prijs te verwerken. Eigenlijk heb je het dan over de *true cost*, in plaats van een taks. Boeren die *slow food* produceren op een duurzame en circulaire manier met oog voor dieren, krijgen daarmee een *level playing field*.

Carla Koen op downtoearthmagazine.nl

DE NIEUWE RITUELEN

IK HOU ONGEGENEERD VEEL VAN KERSTMIS - DE LICHTJES, DE VERSIERDE BOMEN, DE JAREN '50 LIEDJES OVER KOU EN SNEEUW, HET ETEN

365 DAGEN: COMPLEET GENEGEERD
1 DAG PER JAAR: OMG CRANBERRY-SAUS IS ER WEL CRANBERRY-SAUS DAT MOÉT

MAAR INMIDDELS IS MIJN BLIK AAN HET VERANDEREN - OF IK HET NOU WIL OF NIET

WANT ERGENS IS AL DIE KERSTGEZELLIGHEID OOK BEST PERVERS:

Vroeger		Nu	Vroeger		Nu
FRISGEUREND ECHT BOS IN HUIS!		DODE/BIJNA-DODE BOOM MET SLINGERS	GLINSTEREND ALS DE NIES VAN EEN EENHOORN!		VERVUILEND MICROPLASTIC
ESSENTIEEL PRONKSTUK!		GEVULD DOOD BEEST	IRONIE!		FAST FASHION GEMAAKT DOOR ONDERBETAALDE TEXTIELARBEIDERS
HOE MEER HOE BETER!		ENERGIEVERSPIJLING			

HET ERGE IS: IK WIL HET NOG STEEDS

ZODRA IK AAN ALTERNATIEVEN DENK, AAN KERSTBOMEN VAN KLEERHANGERS EN AFWASBARE COCKTAILRIETJES EN EEN DAMPENDE TOFURKY OP TAFEL, KRIJG IK EEN ERROR

ER. IS. NIETS. FEESTELIJK. AAN. TOFU.

HET GEEFT AAN HOE INGEWIKKELD HET IS OM ZULKE TRADITIES TE VERANDEREN

DE CHARME ZIT 'M NATUURLIJK JUIST IN DE NOSTALGIE

MAAR HET IS OOK: ELKE AANPASSING VERSTOORT DE FANTASIE WAARIN ALLES KNUS, VEILIG EN VERTROUWD IS

KERST = GEZELLIG

OP ENIGERLEI WIJZE REFEREREN AAN DE KLIMAATCRISIS, PLASTIC SOEP & UITBUITING = NIET GEZELLIG

♪ I'm dreaming of a white Christmas / Just like the ones I used to know... / Now the permafrost's thawing, and polar bears are gnawing / on rocks, screaming: 'Hey where is the snow?!' (GEEN HIT, DENK IK)

EN TOCH LIJKT HET ME GOED ALS BEPAALDE TRADITIES MODERNISEREN

SOMMIGE GEWOONTEN KUNNEN IMMERS FEESTELIJK VOELEN MAAR SCHADELIJK ZIJN DUS IK DWING MEZELF OPEN TE STAAN VOOR DE ALTERNATIEVEN - RITUELEN VAN NU ZIJN EEN GENERATIE LATER ALWEER TRADITIE

WIE WEET VOELEN MIJN KINDEREN STRAKS ALS VOLWASSENEN WEL NET ZOVEEL WARMTE WANNEER ER EEN DAMPENDE BIET WELLINGTON OP TAFEL VERSCHIJNT

MET CRANBERRYSAUS, NATUURLIJK
ÁLTUD MET CRANBERRYSAUS

“Tegengaan van klimaatverandering komt hier te laat”

Runa Khan werkt als directeur van de organisatie Friendship voor de mensen die in Bangladesh het zwaarst getroffen worden door klimaatverandering. “Als het water je letterlijk aan de lippen staat, ga je echt niet alsnog de dijken repareren.” Tekst **Janneke Juffermans**

Beeld **Pépé Smit**

Land is schaars in Bangladesh. De armste mensen wonen er op ‘chars’, afbrokkelende stukken eiland in de rivierdelta’s. Door de vele overstromingen verplaatsen de eilanden zich: land spoelt weg en elders groeit sediment weer aan. De mensen leven er geïsoleerd, alleen bereikbaar over water, en zijn verstoken van gezondheidszorg, onderwijs en andere publieke voorzieningen. Runa Khan – zelf van zeer goede komaf – richtte ruim

20 jaar geleden de organisatie Friendship op, die manieren bedenkt om het leven van de charbewoners te verbeteren.

Je was je tijd ver vooruit toen je in 2002 met Friendship begon, want je had het over oplossingen die rekening hielden met de gevolgen van klimaatverandering.

“Wat wist jij 20 jaar gele-

den van klimaatverandering en hoe we dat moesten aanpakken? Niets toch? Ik ook niet. Die kennis was voorbehouden aan wetenschappers. Maar ik zag op de chars de armste gemeenschappen die ik ooit gezien heb. Deze mensen waren constant aan het migreren. Ze werden getroffen door overstromingen en tornado’s, hun land brokkelde af onder hun voeten, dus verhuisden ze noodgedwongen steeds naar nog droog gelegen stukken. Op zulke plekken is het onmogelijk om een infrastructuur op te bouwen. Dat is wel geprobeerd, maar scholen en andere gebouwen vielen letterlijk in het water. Vele dollars verdwenen zo in de rivier. Ik reali-

seerde me dat als projecten niet werden afgestemd op de natuurlijke omgeving, ze niet gingen werken. Zo kwamen de klimaatadaptieve oplossingen bovendrijven.”

Friendship heeft drijvende ziekenhuizen en scholen, verplaatsbare zonnepanelen, silo’s en ontziltingsinstallaties geïnstalleerd. Samen met de charbewoners?

“Jazeker, anders zouden ze zich de oplossingen niet eigen maken en zich er niet verantwoordelijk voor voelen.”

Dat klinkt al goed, maar deze mensen blijven wel in heel moeilijke omstandigheden

zitten op plekken waar niemand anders wil wonen.

“Je hebt helemaal gelijk. En ze dragen nauwelijks bij aan klimaatverandering. Dat geldt voor heel Bangladesh. Toch krijgen ze de zwaarste last te dragen. Land is goud waard in Bangladesh en deze mensen kunnen nergens anders heen. We mogen ze niet negeren.”

Sommigen mensen vinden dat we ons met klimaatadaptatie op het verkeerde pad begeven, dat we al onze energie moeten richten op het stoppen van klimaatverandering. Wat vind jij?

“De meeste visies zijn gekleurd vanwege de eigen situatie. Als je nog niet wordt geraakt door klimaatverandering, maar wel allerlei alarmerende berichten leest, heb je een idee van wat er zou moeten gebeuren tegen klimaatverandering. Maar voor wie zelf bijna verdrinkt, is het een ander verhaal. Als we klimaatverandering kunnen afzwakken of stoppen, zijn er reeds miljoenen mensen overleden of is hun huis weggespoeld. Als het water je letterlijk aan de lippen staat, ga je echt niet alsnog de dijken repareren. Dan zorg je dat je zo goed mogelijk met de gevolgen van de crisis kunt omgaan.”

Je noemt dijken en bent bij Nederlandse deskundigen op bezoek geweest. Wat heb je hun geadviseerd?

“Er zijn veel overeenkomsten tussen onze landen. Wij hebben veel polders, jullie ook.

Beide landen hebben een grote bevolkingsdichtheid en we hebben allebei te maken met verzilting van drink- en landbouwwater. Maar dan de verschillen: wij zijn arm en jullie rijk, jullie hebben middelen en wij niet. En het grootste verschil: jullie zitten nog niet in een crisis. Jullie hebben oplossingen gevonden die vooralsnog werken. Maar jullie lopen risico, want het water kan zo ver stijgen dat de dijken breken. Dat is geen onrealistisch scenario. Dus heb ik geadviseerd klimaatadaptatie vooral niet uit te stellen en prioriteit te geven. Klimaatverandering tegengaan is ook belangrijk, maar de aandacht daarvoor moet – in tegenstelling tot wat veel mensen denken – zeker niet ten koste gaan van die voor klimaatadaptatie.”

Stel dat we inderdaad in zo’n crisis zouden belanden, wat kunnen we leren van de Bengalen?

“Elk jaar maken we wel een ramp mee. Covid-19 hebben we met zijn allen, maar wij in Bangladesh hebben tijdens deze pandemie ook nog een cycloon en vijf overstromingen meegemaakt. Er is geen overheid die helpt en ook geen gezondheidszorgsysteem. Onze mensen moeten constant op hun eigen kracht bouwen. Dat zouden jullie ook moeten leren; voor jezelf zorgen en voor je familie. Het is een van de sterkste leerervaringen die we in ons leven kunnen opdoen.”

Bedoel je veerkracht kweken?

“Precies. Dat is waar Bangladeshi, en veel mensen die niet in het westen wonen maar in moeilijke omstandigheden leven, in uitblinken. Ze weten veel beter wat ze aan zichzelf en aan elkaar hebben. Ze weten wat er moet gebeuren als er een crisis uitbreekt en helpen elkaar. Zo hebben wij plannen gemaakt voor als er weer een overstroming is, organiseren we oefensessies, en bouwen we schuilplaatsen die van pas komen als er bijvoorbeeld weer een cycloon toeslaat.”

Jullie motto is ‘opportunity, dignity, hope’. Leg eens uit?

“We kijken steeds naar wat er op dat moment nodig is. Vers drinkwater werd op een gegeven moment het allerbelangrijkst. Al het water was verzilt. Een vrouw had drie miskramen en haar dokter dacht dat het kwam door het zoute drinkwater. We deden iets aan ontzilting. Ze raakte voor de vierde keer zwanger en dat kind was gezond. Als mensen goed functioneren, ze gezond zijn, de kinderen naar school kunnen en ze samen een gemeenschap vormen, kan die gemeenschap op meerdere fronten groeien. Beter voor zichzelf zorgen, voor zichzelf opkomen bij de overheid, haar stem laten horen en haar positie verstevigen. Daar streven we naar.” □

BOLIVIA

Jaguarstroperij domein van Chinese netwerken

De afgelopen twee jaar deed *Earth League International* (ELI) onderzoek naar illegale handel in jaguars in Bolivia. Jaguars worden gestroopt vanwege hun vlees, hoektanden, botten en huid. De jaguar is door IUCN geclassificeerd als ‘bijna bedreigd’. In Bolivia leven naar schatting van lokale experts nog twee- tot drieduizend jaguars in het wild. Infrastructuurontwikkelingen en de toestroom van Chinese bedrijven in de afgelopen jaren zijn drijfveren geweest voor de sterke stijging van de jaguarhandel in Bolivia.

Voorheen ontoegankelijke wildernis werd ontsloten en een nieuwe markt ontstond. Volgens de onderzoekers wordt de illegale handel gerund door Chinese inwoners van Zuid-Amerika, die leveren aan verkopers in China. Deze criminele netwerken kunnen zonder problemen jaguarproducten van Zuid-Amerika naar China verschepen. De goederen worden over het algemeen per vliegtuig vervoerd, waarbij individuele reizigers ze in bagage of op hun lichaam het land in smokkelen.

OEGANDA

Oliegigant Total voor Franse rechtbank

In Nederland wordt Shell aangeklaagd voor misstanden in Nigeria, in Frankrijk gebeurt dat met Total naar aanleiding van activiteiten van het oliebedrijf in Tanzania en Oeganda. In Frankrijk is sinds 2017 een nieuwe wet van kracht die moederbedrijven verantwoordelijk maakt voor het voorkomen van mensenrechtenschendingen en milieuvervuiling, ook als het gaat om activiteiten van dochterbedrijven. De zaak is aangespannen door de Franse en Tanzaniaanse zusterorganisaties van Milieudefensie, Les Amis de la Terre France en Lawyers' Environmental Action Team. Het gaat om de gevolgen van oliewinning in een natuurreservaat in Oeganda, waar Total 400 boorputten wil slaan, en om een oliepijpleiding van 1500 kilometer in Oeganda en Tanzania. Milieuorganisaties eisten in 2019 van Total dat het de plannen zou herzien, vanwege de gevolgen voor de natuur en lokale gemeenschappen. Total weigerde, en nu is het aan de Franse rechters. Uitspraak volgt in december, wanneer dit blad bij de drukker ligt.

Klimaatmars in 2021 op zaterdag 14 maart **+++** Natuurbeschermers en dierenliefhebbers blij met ‘corona-vuurwerkverbod’ bij jaarwisseling **+++ Duitsland:** Klimaativisten in boomhutten blokkeren kap Dannenröderbos (‘Danni’) voor aanleg snelweg Kassel-Frankfurt, boos op De Groenen om gebrek aan verzet. **+++ Denemarken:** Geen nieuwe olie- en gasboringen meer in Deense deel van de Noordzee, en bestaande projecten worden uiterlijk 2050 gestopt. **+++ Frankrijk:** Milieuorganisaties en UNICEF pleiten voor ‘schoolstraten’ waarin rond scholen minder autoverkeer wordt toegestaan zodat kinderen schonere lucht inademen **+++ Europa:** Bescherming natuur in Europese zeeën schiet ernstig tekort,

EUROPA

Investeringsbank stopt met fossiel

De Europese Investeringsbank (EIB) heeft een plan aangenomen om haar investeringen in lijn te brengen met het Klimaatakkoord van Parijs. Uitbreiding van vliegvel-den wordt niet meer gefinancierd, evenmin als – vanaf 2022 – olie- en gasprojecten. Milieugroepen waren in eerste instantie enthousiast over het voorstel van de EIB, maar vinden dat de bank in het uiteindelijk plan niet ver genoeg gaat. “We zijn teleurgesteld over de beslissingen van Europese regeringen over deze Klimaat Routekaart”, zegt Xavier Sol namens *Counter Balance*, een coalitie van milieu- en ontwikkelingsorganisaties tegen nieuwssite *Euractiv*. “Dit uitgekleden plan betekent dat de EIB eind 2020 nog niet in lijn is met het Parijsakkoord, en dat is een gemiste kans.”

WERELD

Mogelijk nieuw verdrag tegen plastic soep

Als de huidige trends doorzetten, zal de hoeveelheid plastic die in de oceanen terechtkomt tot 2040 verdrievoudigen. Dit kan oplopen tot bijna 30 miljoen ton plastic per jaar, wat gelijk staat aan 50 kilo plastic voor elke meter kustlijn in de wereld. Dit schrijft *The Guardian*. Lidstaten van de Verenigde Naties overwegen daarom een nieuw internationaal verdrag, waarmee ze de strijd aangaan tegen vervuiling door zwerfplastic. De bestaande internationale regelgeving is volgens hen versplinterd en ineffectief. Er zou een internationaal plasticverdrag moeten komen, vergelijkbaar met het Parijse Klimaatakkoord of het *Montreal Protocol* over de ozonlaag. De meeste VN-landen hebben aangegeven deze optie te willen onderzoeken. Wel vreest men dat vele tonnen extra plastic in het milieu terechtkomen door mondkapjes en ander afval van beschermingsmiddelen tegen corona.

Tekening: Renee van den Kerkhof

Klimaatzaak tegen Shell

In december stond Milieudefensie, namens ruim 17.000 mede-eisers, tegenover Shell in de rechtszaal. Advocaat Roger Cox zette in zijn openingspleidooi helder uiteen waarom: “Het beleid van Royal Dutch Shell staat haaks op de mondiale klimaatdoelstelling (het Parijsakkoord – *red.*) en draagt daarmee bij aan de verwezenlijking van een groot gevaar voor de mensheid, de mensenrechten, de toekomstige generaties, het milieu en de natuur.”

De uitspraak volgt naar alle waarschijnlijkheid in januari 2021. Houd voor updates milieudefensie.nl/actie/klimaatzaakshell in de gaten.

ZUID-AFRIKA

Activist tegen kolenmijn vermoord

In oktober werd de Zuid-Afrikaanse activist Mama Fikile Ntshangase (65) om het leven gebracht in haar huis in Kwazulu Natal. Vier gewapende mannen drongen Ntshangase’s huis binnen. Een 13-jarig kind was getuige van de moord. De Zuid-Afrikaanse zusterorganisatie van Milieudefensie, groundWork dringt er bij de autoriteiten op aan dat de daders snel opgespoord en vervolgd worden. Mama Fikile Ntshangase vocht bij de rechter tegen de uitbreiding van de Tendele-dagbouwkolennij. De mijn ligt vlakbij het oudste natuurreservaat van Zuid-Afrika, het Hluhluwe-Imfolozi park. Sommige omwonenden zijn voorstander van uitbreiding van de mijn, hopen op meer werkgelegenheid.

Ntshangase zou geweigerd hebben om af te zien van verdere juridische stappen tegen de kolennij. Haar advocaat noemt Ntshangase in *The Guardian* een moedige activist. “Zij liet zich niet van haar principes afbrengen. Nooit. We zullen haar eerlijkheid, vuur en moed missen. We zijn kapot van dit verlies.” Omwonenden van de mijn kregen de afgelopen tijd vaker met geweld en intimidatie te maken. Onderzoeksorganisatie Global Witness meldde in juli dat in 2019 wereldwijd een recordaantal milieuvactivisten en land-rechtenverdedigers om het leven zijn gebracht: meer dan 200.

NEDERLAND

‘Statiegeld op blikjes niet langer uitstellen’

Het aantal blikjes dat in de natuur belandt, daalt niet. Integendeel: in de eerste helft van 2020 steeg dit met 19 procent, blijkt uit monitoring van Rijkswaterstaat. De regering kan nu al concluderen dat de prestatiedoelstelling – 70 procent minder blikjes in het zwerfafval tegen het najaar van 2021 – niet gehaald gaat worden, zeggen milieuorganisaties en het *Recycling Netwerk*. Statiegeld op blikjes is daarmee onvermijdelijk, vinden zij. Het kabinet moet die maatregel niet langer uitstellen en statiegeld van 25 cent voor alle drankverpakkingen invoeren. Die regel geldt ook voor knijpzakjes, die veel tussen het zwerfafval worden gevonden. Ook moet er een innameverplichting voor verkooppunten komen, zoals in onder andere Duitsland, Noorwegen en Litouwen al het geval is.

situatie alarmerend, concludeert Europese rekenkamer **+++ Afrika:** Mijnbouw booming in Kenia en Tanzania, wetenschappers bezorgd over vervuiling water met chemicaliën **+++ Brazilië:** Ontbossing in Amazone stijgt naar hoogste niveau sinds 2008 **+++ Nederland:** Rechter oordeelt dat overheid geen klimaatvoorwaarden hoeft te stellen aan de corona-staatssteun voor KLM. Greenpeace Nederland eiste dit in een kort geding **+++ Zwitserland:** Klimaatouderen naar Europees Hof voor de Rechten van de Mens om inadequaat klimaatbeleid dat recht op leven schendt **+++**

Duurzame maatregelen stuiten vaak op weerstand. De uitvoering zou te duur zijn of sommige mensen duperen, terwijl de voordelen voor het milieu twijfelachtig zijn. Onzin, zeggen milieclubs: de baten zijn de kosten meer dan waard. *Down to Earth* bekijkt groene regels van alle kanten. Vandaag: fietssnelwegen.

Fietssnelwegen

Snelle en goede fietsroutes lokken forenzen uit de auto. Dat zorgt voor minder files, een gezondere bevolking en een schonere lucht. Maar nieuwe fietspaden gaan soms wel ten koste van zeldzame natuur of de rust in een woonwijk. En willen fietsers eigenlijk wel zo snel mogelijk van A naar B?

Tekst **Katja Keuchenius** Beeld **Shutterstock**

De één ziet ze als een fantastische uitvinding, voor de ander klinken ze vooral als overlast. De naam ‘fietssnelwegen’ was bij de lancering van de plannen van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat in 2006 erg ongelukkig, denkt Bart Christiaens. Hij hield zich destijds via een verkeersadviesbureau bezig met fietsroutes en is inmiddels fietscoördinator van de gemeente Rotterdam. “Die term van minister Karla Peijs creëerde al snel een nimby-gevoel (*not in my backyard – red.*)”, zegt hij. “Mensen dachten dat er duizenden fietsers en scooters met geweldige snelheden voorbij zouden komen razen.” Dat valt erg mee, vindt Christiaens.

Met tientallen miljoenen van het Rijk werden de fietspaden op belangrijke woonwerkroutes flink verbeterd en enkele ontbrekende schakels aangelegd. Er kwamen vooral rechte, metersbrede paden, met goede verlichting en zo min mogelijk oponthoud door ander verkeer. Dat kostte wel veel tijd en geld, legt Christiaens uit. “Als je een rechte lijn trekt, kom je altijd wel ergens in de knel.” Bij treinrails bijvoorbeeld, waar snelfietsers geen voorrang kunnen krijgen uit angst voor wachtende auto’s op het

spoor. Of Natura 2000-gebieden, waar extra kwaliteitseisen gelden. Soms zijn er ook bezorgde buurtbewoners om rekening mee te houden.

Gealarmeerd

Een van hen is Kirsten Schuil. De grafisch ontwerper woont aan de Potgieterlaan in Leiden, met uitzicht op een vergeten strook natuur aan de overkant van een doodlopende sloot. Het gebied rond een in onbruik geraakte spoorweghaven werd de afgelopen jaren door struiken en bomen overgroeid. De gemeente vond het daarom een geschikte plek voor een regionale snelfietsroute. Ondanks deze minder bedreigende benaming voor fietssnelweg, waren bewoners uit de buurt meteen gealarmeerd toen ze hoorden over de plannen.

Zo ook Schuil. Ze had in haar vrije tijd al veertig verschillende vogelsoorten geteld in dit overwoekerde gebiedje van 10 meter breed en 350 meter lang. De bewoners vroegen de gemeente om eerst de natuurwaarde rondom het Spoorweghavenpad in kaart te brengen. Daar gebeurde weinig mee, dus besloten ze het zelf te doen. Met hulp van evolutiebioloog Menno Schilthuiszen organiseerden ze maandelijks inventarisatiediddagen van de ene keer vooral padden-

stoelen, de andere keer weer insecten. Ze ontdekten veel verschillende en ook zeldzame soorten, zoals de gedoornde slakkenhuisbij en de meidoornnetwans. Die zouden, net als de menselijke bewoners, niet blij worden van een constant verlicht, metersbreed fietspad, waarvoor zo’n 85 van de 130 bomen moesten sneuvelen. Een snelfietsroute aan de andere kant van de sloot, dwars door een woonwijk met spelende kinderen, leek de bewonersgroep ook geen goed idee. Inmiddels heeft de gemeente het plan voor een snelfietsroute rond de Potgieterlaan in Leiden laten varen, zegt Schuil opgelucht. “Ik ben een voorstander van het stimuleren van fietsverkeer, op fietssnelwegen rondom steden. Maar midden in de stad moet je geen prioriteit geven aan alleen fietsers. Daar moet plek zijn voor iedereen, ook voor groen. Snelheid is voor fietsers ook niet altijd een prioriteit. Het gaat om de totale ervaring.”

Achterhaald

Dat zegt verkeerspsycholoog Dick de Waard van de Rijksuniversiteit Groningen ook: “Een saai, rechttoe rechtaan fietspad is voor recreatieve fietsers niet aantrekkelijk.” Zelf fietst hij liever een paar minuten om voor een mooie route. Fietssnelwegen zijn er volgens hem vooral voor woon-werkverkeer, maar mensen uit de auto krijgen is lastig. “We zijn gewoontedieren en passen ons aan aan wat tot nu toe bevalt. Zelfs in files zien mensen voordelen: lekker doen wat je maar wilt, met de muziek hard aan.” Om forenzen op de fiets over te laten stappen, moeten ze daar eerst kennis mee maken. “Dan merken ze bijvoorbeeld dat het fijn is om in de buitenlucht te zijn”, zegt De Waard. “En dat het

Landelijk netwerk

Het ministerie van Verkeer en Waterstaat lanceerde in 2006 het plan voor fietssnelwegen. Dat was toen officieel een maatregel tegen files, want stilstaande verkeersdeelnemers kosten de maatschappij geld. Er golden natuurlijk ook andere redenen, zoals de volksgezondheid en milieu. Dat zijn steevast de nummer 1 en 2 motivaties die fietsers zelf noemen voor hun voertuigkeuze. Vijftien jaar later is het makkelijker om uitstootbesparingen en gezondheidseffecten in berekeningen mee te wegen. Bestuurders spreken bij snelfietsroutes nu over een ‘leefbare stad’ en een ‘transitie naar actieve en gezonde mobiliteit’.

wel meevalt hoe vaak het regent.” Hij vindt het daarom goed dat er snelfietsroutes worden aangelegd. Bij nieuwbouwwijken moeten die er zelfs al vanaf het begin af aan liggen, zodat mensen niet eerst gewend raken aan de auto. Het idee dat snelfietsroutes er alleen voor forenzen zijn en overlast veroorzaken, is volgens fietscoördinator Christiaens inmiddels achterhaald. Sommige routes worden vaker gebruikt in het weekend en liggen mooi in de natuur, tussen Eindhoven en Valkenswaard bijvoorbeeld. “Die route kronkelt schitterend door het bos.” Ook de overlast voor natuur en bewoners is veel beperkter dan vaak gedacht. Christiaens: “In het begin maakten we nog de fout dat zo’n fietspad 4 meter breed moest zijn, met knalrood asfalt en supergoede verlichting. Nu hebben we geleerd dat een goede inpassing in de omgeving ook belangrijk is voor fietsers. Routes zijn nu niet al te breed, met een andere ondergrond, onderdoorgangen voor flora en fauna en verlichting die niet continu aan staat.” □

Tradities

De Kerstdagen zijn in aantocht, maar feestvieren zit er niet erg in dit jaar. Geen uitgebreide diners, geen familiebezoek. Mijn agenda is opzienbarend leeg. Eerlijk gezegd: ik vind dat wel lekker rustig. Maar ik ben dan ook geen groot fan van Kerstmis.

Wat ik wel jammer vind: met Oud & Nieuw binnen zitten. Niet dansen op een straatfeest, niet proosten met vrienden naast een vreugdevuur, en ook al geen vuurwerk. Nog een bekentenis: ik ben er dol op, met vuur en helse herrie het oude jaar verjagen. Maar ach, dat lukt zonder brandstapel en ontploffende rotjes vast ook wel. Dan halen we een stapel potten en pannendecksels tevoorschijn en slaan we erop los, ieder op z’n eigen balkonnetje. En als dat wat onfeestelijk lijkt: nieuwe gewoontes worden vanzelf mooie tradities, nietwaar (p. 7).

Jongeren maken zich steeds meer zorgen over het klimaat, blijkt uit onderzoek van het Rode Kruis: “Negen op de tien jongeren zien in dat klimaatverandering niet alleen iets is van de toekomst. We ondervinden nu al de gevolgen.” En wat doen de jongeren? Ze komen in actie. Ze bestoken de politiek met een Klimaatmanifest (p. 14), vervullen hun maatschappelijke dienstplicht met bijvoorbeeld het planten van bomen (p. 21, 27 & 37) of gaan de straat op om Europa te bewegen tot schoner landbouwbeleid (p. 22). Goed nieuws!

In Bogotá staan mensen – te midden van de pandemie, drugscriminaliteit, politiegeweld, werkloosheid en een vuilnisbelt die zo groot is dat er aardverschuivingen in plaatsvinden – te dansen op hun eigen composthoop (p. 28). Ze verwerken zo niet alleen hun huisvuil, “we laten ook ons emotionele afval achter!”

Vier jaar president Trump heeft z’n sporen nagelaten in de Verenigde Staten. Maar de buurtinitiatieven, stadstuinen die gezond, biologisch voedsel de armere wijken in brengen en in één moeite door de sociale ongelijkheid in de stad aan de kaak stellen: ze zijn er niet aan onderdoor gegaan. Ze staan er zelfs beter voor dan vier jaar geleden (p. 18). Goed nieuws!

Milieudefensie staat tegenover Shell in de rechtbank. Geen idee of de rechter ons gelijk gaat geven, maar de aandacht is enorm. Ondertussen gooien leidinggevend bij Shell de handdoek in de ring. Ze stappen op, meldt de *Financial Times*, omdat ze vinden dat Shell sneller moet overschakelen op groenere brandstoffen. Goed nieuws!

Alleen maar goed nieuws dit keer. We jagen het oude jaar de deur uit, we verwelkomen het nieuwe met een golf van protest. Wat goed is, kan blijven. Wat anders moet, gaan we anders doen. Tijdens mijn dagelijkse coronarondje – je moet een beetje blijven bewegen – word ik ingehaald door twee joggende mannen. In het voorbijgaan vang ik een flard van hun gesprek op. “Het is niet dat het helemaal niet meer kan hè? Het moet gewoon minder. En dan krijgt reizen zijn magie weer terug!” Klimaat is mainstream geworden. Nieuwe gewoontes worden snel traditie.

Eén dingetje nog, over Oudejaarsavond. Mijn potten en pannen liggen vast klaar op het balkon. De Top 2000 gaat *fullblast* meebrullen om 12 uur. Maar kan Bohemien Rhapsody dan wel alsjeblieft, *alsjeblieft*, weer op nr. 1?

Carolien Ceton, hoofdredacteur

Het was 1 of 2 jaar geleden. Anne studeerde in Schotland en zag hoe de eerste rebellen van Extinction Rebellion regels aan hun laarzen lapten voor de toekomst. Rico zag op televisie hoe meer en meer mensen zich aansloten bij de stakingen van Greta Thunberg. Anne is 24, Rico 29. De afgelopen anderhalf jaar hebben ze het roer omgegooid en zich aangesloten bij de milieubeweging. Anne Chatrou werkte als vrijwilliger voor Operatie Klimaat en is de nieuwe voorzitter van Jongeren Milieu Actief (JMA), de jongerentak van Milieudefensie. Rico Disco was voorzitter en maakt plaats. Hij gaat aan de slag bij Milieudefensie als organizer bij Fair Future Generators.

Bij mij (32), de auteur van dit stuk, ging het precies zo, op datzelfde moment: ik werkte als redacteur bij de publieke omroep, en begreep niet waarom het niet iedere dag over het klimaat ging. Nu ben ik redacteur bij *Down to Earth*, het blad van Milieudefensie. Onze generatie neemt die stap momenteel en masse. Het Rode Kruis stelde na gesprekken met 712 mensen tussen de 18 en de 35 jaar vast dat driekwart van de Nederlandse jongeren zich “redelijk tot grote zorgen” maakt over het klimaat. Ze zien in dat klimaatverandering niet iets is van morgen maar van vandaag, en komen in actie op kleine én op grote schaal. Klimaatzorgen zijn mainstream geworden. We zien het bij Milieudefensie gebeuren: JMA groeit, en snel. Eindelijk.

Waarom hebben we die stap niet eerder gemaakt?
Anne: “Het was een moment. Een gevoel. Ineens had iedereen het over het klimaat en leefde het 100 procent. In 2, 3 jaar tijd zijn over heel de wereld bewegingen uit de grond gestampd.”
Rico: “Precies. Ik werd pas actief op het moment dat ik zag dat de vlam in de pan sloeg. Ik wist wel dat we een heel erg groot probleem hadden, maar ik ben groot geworden in de jaren 90 met het idee dat alles op z’n pootjes terecht komt. Dat gevoel is diepgeworteld en het heeft vele krantenkoppen geduurd voordat ik doorkreeg dat het helemaal niet klopt. Toen kwam het besef: het gaat totaal de verkeerde kant op en niemand weet hoe we dit gaan oplossen. Ook de politiek niet. Ik ben heus geen anarchist – ik ben best een gematigd persoon van nature – maar dit beleid van kleine bijsturingen gaat niet werken.”

Hoe kwam je in actie, na dit besef?
Rico: “Net als veel anderen was ik wel al met mijn zorgen bezig, maar had ik er nog geen woorden voor. Actievoeren kwam niet eens bij me op. Ik was geen scholier, dus ik kon me niet bij Greta aansluiten. Extinction Rebellion was voor mij te extreem. Pas toen

me werd gevraagd of ik wilde helpen met mobiliseren voor de Klimaatmars, zag ik voor het eerst hoe ik iets bij kon dragen. Ik studeerde neuropsychologie, in de collegezaal heb ik een oproep gedaan en gevraagd wie er mee wilde doen. Dat werd uiteindelijk een groep van zeventig mensen. Studenten, jongeren, en ook een paar – hoe zeg je dat? – ouderen. Genoeg om mijn vermoedens te bevestigen: mensen hebben nodig dat je ze iets geeft waarmee ze aan de slag kunnen. Handelingsperspectief is zó belangrijk. En het had effect! Na de mars ging het in politieke debatten eindelijk over het klimaat. We hebben wel degelijk impact. Daar was ik zo door gegrepen dat ik me ben gaan verdiepen in hoe verandering tot stand komt. Of het nu gaat om vrouwenrechten, burgerrechten, de strijd tegen racisme: het zijn de grote grassrootsbewegingen die verandering mogelijk maken. En de milieubeweging groeit. Dat geeft me hoop.”

Hoe ging dat bij jou, Anne?

Anne: “Ik kom uit zo’n veilige omgeving. Er was niet heel veel aan de hand in mijn kleine wereld. Ik ben later pas gaan voelen dat het niet eerlijk is, hoe we met elkaar en met de wereld omgaan. Toen een vriendin van me met de bus vertrok naar Duitsland, waar ze met een aantal mensen en een heleboel wol een rode draad in het bos zouden vormen om de bomen te beschermen, ben ik spontaan ingestapt. Megaspannend en leuk, en →

Het moet nu”

De jongeren van Milieudefensie zijn klaar met polderen. Samen met jongerenvertegenwoordigers van zes politieke partijen stelden ze een manifest op voor een groen klimaatbeleid, dat werd overhandigd aan partijleiders. Het werd in 3 dagen tijd ruim 10.000 keer ondertekend. Geen smoesjes meer: “Het staat er precies: dit is wat jongeren in Nederland willen, en zo pak je dat aan.” Tekst **Roos van Tongerlo** Beeld **Marten van Dijk**

→ het voelde alsof we iets waardevols deden. Maar ik raakte pas echt geïnteresseerd in de beweging nadat ik had meegelopen met de Women’s March. Daar zag ik dat we iets groots tweeweg konden brengen door met zó veel mensen in actie te komen. In Schotland ben ik met de scholieren mee gaan staken en was ik bij lezingen over klimaatactie. Ik dacht: als ik terugkom in Nederland, ga ik me voor het klimaat inzetten. Toen heb ik contact gezocht met mensen die actief zijn binnen de klimaatbeweging met de vraag: ik wil wat doen, maar op een praktische manier die bij mij past. Ik hoef niet zo nodig een boom in te klimmen, ik wil liever een plan, een kader. Zo kwam ik bij Milieu-defensie terecht.”

Generaties jonge milieuactivisten vóór ons kwamen veel radicaler in actie. Hebben wij handelingsperspectief gemist?

Rico: “Ja! Ik denk dat er ongelooflijk veel jongeren in Nederland zijn die denken: ‘Ik maak me hier heel veel zorgen over maar wie ben ik? Wat kan ik er in godsnaam aan doen?’ Ik wil jongeren laten zien dat ze meer kunnen dan alleen hun consumptiepatroon aanpassen. Daarom moeten we niet alleen onze boodschap laten horen, maar vooral zorgen dat mensen aan de slag kunnen. Daar moeten we structureel mee bezig zijn. Er zijn nu een stuk of veertig jongeren actief bij JMA, en dat is te gek, maar in potentie kunnen dat er duizend keer meer zijn. Trouwens, hoe meer je met klimaatactie bezig bent, hoe meer je leert en door het onderwerp gegrepen wordt. Je wordt gesterkt in wat jij denkt dat goed is, je ziet dat je actie zin heeft. Dat was voor mij ook *the point of no return*.”

Anne: “Je ziet dat mensen die heel bezorgd zijn over het klimaat daar vaak maar weinig mee doen. Daar heb ik mijn thesis over geschreven. De klimaatcrisis is zo’n abstract probleem, dat mensen grijpen naar waar ze

direct invloed op hebben: hun eigen gedrag. Dat geeft die mensen misschien wel een goed gevoel, maar daarmee gaan we het niet redden.”

Het Klimaatmanifest lijkt dan een logische stap: weg bij de consument en direct op de machthebbers af.

Anne: “Nadat we het manifest op 22 oktober aan politici hadden overhandigd, ontplofte de petitie online. In 3 dagen tijd haalden we ruim 10.000 handtekeningen op. Dat kun je toch wel redelijk massaal noemen. Dat gaf zoveel energie! Je moet het manifest zien als een handreiking naar de machthebbers. Er staat niet alleen dat het anders moet, maar ook hoe het anders kan. We zeggen ze let-

“Je leven gewoon níet aanpassen aan een naderende gigantische catastrofe, dat is pas radicaal” - Rico Disco

- Volg de wetenschap:** we roepen de noodtoestand uit en blijven onder 1,5 graden opwarming. In 2035 zijn we een klimaatneutrale samenleving.
- Een Nederlandse Green New Deal:** we accepteren niet langer dat (korte termijn-) winst boven het klimaat wordt gesteld. De vervuiler betaalt, duurzame alternatieven zijn beschikbaar voor iedereen. Er komen groene banen.
- Bescherm de democratie:** de democratie wordt versterkt met een burger-beraad. Lobby van de fossiele industrie wordt transparant en aan banden gelegd. De miljarden aan fossiele subsidies schaffen we af.
- Investeer in groene energie:** we worden koploper op het gebied van innovatieve duurzame energie. Onder andere wind op zee, zon op gebouwen en groene waterstof.
- Stimuleer duurzame productie:** duurzame en circulaire productie worden aantrekkelijker. We stimuleren CO₂-reductie door de kosten van uitstoot te verhogen naar €100 per ton en pleiten voor taks op EU-niveau.
- Kies voor meer treinen, minder vliegen:** de trein wordt hét vervoermiddel voor de middellange afstand. Er komt een afstandsminimum voor vluchten en een vliegtaks. De lucht- en scheepvaart zijn niet langer vrijgesteld van brandstoftaks.
- Kies voor duurzame landbouw:** er komt een eerlijke vleesprijs waarin de maatschappelijke en ecologische schade is doorberekend, met garantie voor een goede prijs voor de boer.
- Bescherm de natuur:** ecocide, het beschadigen of vernietigen van een ecosysteem, wordt in het Nederlands recht opgenomen als misdrijf. Natuurgebieden worden uitgebreid.
- Denk planeetbreed:** wereldwijd treft klimaatverandering gemeenschappen die er het minst aan hebben bijgedragen het hardst: klimaatracisme. Nederland is historisch gezien verantwoordelijk en moet dit aanpakken.

Dit is een ingekorte versie van het manifest. Zie: jma.org/klimaatmanifest

terlijk: dit is wat jongeren willen, dit is hoe we dat voor elkaar krijgen, zo lossen we het op. Nu is het aan hen.”

Hebben jullie daar vertrouwen in? Er zit geen jongere in het Torentje.

Anne: “Als je jaren in de politiek zit en eindeloos compromissen sluit, verlies je misschien ook wel wat idealen. Mensen vragen het me wel eens: Als je dagelijks bezig bent met verandering, moet je dan niet de politiek in? Dan is mijn antwoord: nee. Daar krijgen ze zo weinig voor elkaar! Dat pikken jongeren niet. Het moet anders, het is onze toekomst. Het moet nu. Het is een generatieverschil: als ik bijvoorbeeld het gesprek aanga met mijn ouders over klimaatbeleid, merk ik dat ik geen ruimte laat voor compromissen. Ik houd vast aan mijn idealen. Ik durf het bijna niet te zeggen, maar... misschien zijn mijn ouders iets realistischer. Maar weet je: ik wil niet kijken naar wat haalbaar is, maar naar wat nodig is.” Rico: “Met dat laatste ben ik het volledig eens. Er wordt vaak gezegd dat idealisten onrealistisch zijn, maar het is juist onrealis-

tisch om te denken dat we op de huidige voet kunnen doorgaan. Dat idee is pas radicaal: dat je je leven gewoon niet aanpast aan een naderende catastrofe. Gek genoeg is dat nu de status quo. Wij zijn geen revolutionairen, we hebben een genuanceerd verhaal. De snelheid waarmee we willen veranderen is misschien ongeëvenaard, maar de situatie is ook ongeëvenaard. We kunnen niet kleine stapjes blijven nemen ongeacht de situatie. De situatie is te ernstig om te blijven polderen. De klimaatcrisis vraagt van ons dat we flexibel van geest zijn. Ik denk dat jongeren daarom bij uitstek degenen zijn die deze kar kunnen trekken. Ik denk dat een politieke cyclus van 4 jaar het ingewikkelder maakt om beleid te maken op lange termijn. Als je investeringen doet die zich niet uitbetalen binnen je regeerperiode, word je misschien weggestemd omdat je kostbare dingen deed waar niemand direct wat aan had. Daar willen politici zich niet aan wagen. We hebben een orgaan nodig dat de lange termijn waarborgt.”

Zie je dat generatieverschil ook terug binnen de klimaatbeweging? Bij Milieu-defensie, bijvoorbeeld?

Anne: “Nou, er is een *oneliner* bij JMA. Die kent Rico ook wel.” Rico: “Eh, ja.. *JMA is Milieudefensie, maar dan cool*. Hahaha. We zijn er niet voor niets, natuurlijk. Ik ben bang dat jongeren niet snel warm worden van Milieudefensie, veel

“De klimaatcrisis is zo’n abstract probleem, dat mensen grijpen naar waar ze direct invloed op hebben: hun eigen gedrag”

- Anne Chatrou

jonge mensen denken dat we een soort overheidsorgaan zijn. Iets met Defensie. Echt waar. En het is jammer dat het woord klimaat niet in de naam zit. Toen ging het misschien vooral over milieu, maar nu ligt de focus bij klimaat. Daar hebben jongeren het over. Jongeren worden veel meer getriggerd door klimaatverandering dan door milieuverontreiniging. Stom, want de focus van Milieudefensie ligt ook allang bij klimaat. Wat vinden jullie van *Klimaatdefensie*?” Anne: “Hm. Er is binnen Milieudefensie wel plek voor jongeren, maar naar buiten toe is de organisatie voor jongeren wat minder spannend. Dat is ook ingewikkeld: de stof die je bespreekt als je het hebt over klimaatverandering is ook gewoon een beetje taai. Niet gezellig.” Rico: “Ik wist zelf ook niet zo veel van Milieudefensie. Alleen dat het een groene ngo was. Maar ik heb ze snel leren kennen als een club die vooral bezig is met het opbouwen van de beweging. Op strategisch niveau: hoe doe je dat? Hoe breng je maatschappelijke verandering tot stand? Wie is

de drijvende kracht? Dat is wat Milieu-defensie is, boven alles: bewegingsopbouw.”

Ik geloof niet dat jullie nog steeds zo gematigd zijn allebei.

Anne: “Ik ben veel radicaler nu, ja. Ik was op zoek naar gelijkgestemden, mensen die ook een sterk gevoel over onrechtvaardigheid hadden. Dat ik die mensen gevonden heb, heeft me echt geholpen me te ontwikkelen binnen de beweging. Mensen om me heen zeggen het ook, dat ik radicaler ben geworden. Dat vind ik niet erg meer. Daarvoor is het klimaat te belangrijk.”

Rico: “Hoe bozer je wordt, hoe meer het je raakt, hoe meer je ermee bezig blijft. En hoe meer je ziet dat de politiek te weinig doet met het klimaatprobleem, hoe meer die boosheid groeit. Maar hé: we zijn nog op tijd. We kunnen het tij keren als we met zo veel mogelijk jongeren in beweging komen.” Anne: “Ja! Dus als je nog zweeft en niet weet hoe je aan de slag moet: JMA kan je daarbij helpen. Zeker volgend jaar, tijdens de verkiezingen. Dan gaan we los.” □

Stadsmoestuinen in Wisconsin werken aan duurzaam eten en aan gelijke kansen voor iedereen. Na 4 jaar Trump staan ze nog fier overeind. “Dit groeit hier voor jou, want jij hoort hier.”

Tekst **Katja Keuchenius** Beeld **Victory Garden Initiative**

Stadstuinen zijn *here to stay*

Vier jaar geleden bezocht Katja Keuchenius stadslandbouwprojecten in Milwaukee, Wisconsin. Ze beschreef hoe verschillende moestuinen middenin de stad de bewoners willen voorzien van gezonder en duurzaam geproduceerd voedsel. Projecten die tegelijkertijd sociale gelijkheid willen bevorderen. Dat is geen makkelijke opgave in Milwaukee, het meest gesegregeerde stedelijke gebied van de Verenigde Staten.

Het was Wisconsin dat Trump in 2016 als een van de *swing states* – naast Pennsylvania en Michigan – met een minieme marge het presidentschap bezorgde. Sinds 1984 had de staat niet meer voor een Republikeinse kandidaat gekozen. Inmiddels heeft Biden, alweer met een minimaal verschil, Wisconsin terug het Democratische kamp ingetrokken. Hoe vergaat het de stadstuinen in Milwaukee na 4 jaar Trump?

Voedselwoestijn
Milwaukee is overduidelijk een Amerikaanse stad. Het centrum wordt hier –

anders dan in de meeste Europese steden – niet bewoond door oud geld en expats, maar vooral door minder welgestelde burgers. De bewoners, vaak Afro-Amerikanen, krijgen stelselmatig minder kansen dan de mensen uit de *suburbs*. Halverwege de vorige eeuw konden mensen er bijvoorbeeld vaak niet eens een hypotheek afsluiten (het zogenaamde *‘red lining’*). Vandaag de dag zijn er in een wijk als Harambee maar moeilijk groenten te vinden. Tussen de woningblokken vind je wel wat kleine winkels, maar die verkopen nauwelijks verse waren. Harambee is een zogeheten voedselwoestijn, een bekend verschijnsel in meer Amerikaanse binnensteden. Bewoners moeten voor vers voedsel ruim 1,6 kilometer reizen, vaak met de bus. Grote supermarkten zijn immers uitgevonden voor de rijke buitenwijken; voor mensen met een auto. Gelukkig kent Harambee ook voedseloases. Een ervan is de stadsboerderij van Victory Garden Initiative (VGI), een collectieve moestuin ter grootte van een voetbalveld. De organisatie – vernoemd naar de moestuinen die werden aangelegd om voedseltekorten tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog op

te vangen – probeert zoveel mogelijk vers voedsel in de wijk te verspreiden. Dat gebeurt met bakfietsen vol gratis groenten, zaadjes-weggeef-middagen en het plaatsen van kant en klare moestuinbakken in achtertuinen. Zo wil VGI de gezondheidsproblemen tegengaan die in deze buurt veel voorkomen, zoals overgewicht en diabetes.

Oorlogsverklaring
Veel duurzame initiatieven hielden hun hart vast toen Trump werd gekozen. In zijn begroting van 2017 zagen zij hun nachtmerries bewaarheid. “Niets minder dan een oorlogsverklaring aan het milieu”, omschreef blogger Richard Matthews die begroting een paar dagen later op zijn website *The Green Market Oracle*, waar hij al jaren ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid bijhoudt. Er werd gekort op

klimaatwetenschap en klimaatactie en “geen organisatie wordt harder geraakt door Trumps bezuinigingen dan de Environmental Protection Agency (EPA)”. De Amerikaanse milieuvaakhond moest het voortaan doen met een derde minder financiële steun, het laagste budget in 40 jaar. Matthews was ook bezorgd over bezuinigingen op de gezondheidszorg en het gemeenschapswerk. Het zijn precies de onderwerpen – duurzaamheid, gezondheidszorg – waarbij VGI een verschil hoopt te maken. En VGI is niet de enige. Tien minuten rijden verderop ligt stadstuin Alice’s Garden. Ook daar wordt vers voedsel verbouwd, maar oprichter en Lutherse predikant Venice Williams vertelt ook verhalen en organiseert ontmoetingen. Williams wil verschillende bewoners weer trots maken op hun afkomst en op de relatie die hun (over)grootouders hadden met landbouw. Ze heeft het graag over de herkomst van paarse sperziebonen uit het zuiden van de VS en pepers uit Zuidoost-Azië, allemaal in haar tuin verbouwd door buurtbewoners met uiteenlopende migratieachtergronden. Die variatie verwelkomde ze ook – juist – na de verkiezing van Trump. “Wij gaan door

“De coronacrisis laat extra goed zien hoe ongelijk het verdeeld is in de stad” - Christine Kuhn

met bruggen bouwen en mensen bij elkaar brengen”, zei ze in 2016. Het was de afgelopen jaren vol politieke onrust, rellen tegen politiegeweld en nu ook nog een coronacrisis, hard nodig.

Grassroots
Trump’s beleid heeft de sociale stadstuinen niet klein gekregen. Alice’s Garden bloeit nog altijd van de ontmoetingen en ook VGI gaat het voor de wind, vertellen VGI-directeuren Christine Kuhn en Michelle Dobbs. Dobbs groeide zelf op in de wijk en werkt sinds 2 maanden bij VGI, dolblij met wat ze daar kan doen voor “haar mensen”. Kuhn werkt al 3 jaar voor VGI en was, zelf afkomstig van het platteland, vaak verbaasd over de onbekendheid van stadskinderen met voedsel uit de grond. Kuhn en Dobbs maken zich grote zorgen over de situatie in Harambee, maar zijn ook trots op wat VGI

de afgelopen jaren allemaal in de wijk heeft neergezet. Financieel staat VGI er bijvoorbeeld goed voor. Staatssteun kregen ze al niet, dus bezuinigingen hadden voor hen geen gevolgen. “We zijn een grassrootsorganisatie”, zegt Kuhn, “ooit begonnen om juist tegen het systeem te vechten.” Dat gebeurde indertijd niet in Harambee, maar in de suburb van oprichter Gretchen Mead. Zij legde in haar eigen achtertuin een moestuin aan, tussen de keurige gazons van alle burens. Sommige buurtbewoners probeerden haar tuin te dwarsbomen door stadslandbouw met nieuw beleid aan banden te leggen. Zo ontstond de organisatie VGI, voorvechter van stadsmoestuinen. Al snel bouwde VGI een gemeenschapsmoestuin in Harambee, want vers voedsel verbouwen wilde ex-gezondheidswerker Mead vooral in achtergestelde buurten.

“We zijn een grassrootsorganisatie, ooit begonnen om juist tegen het systeem te vechten” - Christine Kuhn

→ VGI breidde zich uit. De organisatie kreeg een hoofdkantoor tegenover de moestuin in Harambee en focust zich inmiddels vooral op deze wijk. “We willen hier een duurzaam voedselsysteem opzetten”, vertelt Kuhn. De tuin, met nu ook een klaslokaal, een keuken en een kas, trekt vooral nieuwsgierige kinderen. Zij herinneren hun ouders thuis weer aan het zelf verbouwen van voedsel, wat in vorige generaties vaak nog heel normaal was. Dobbs noemt als voorbeeld de ‘Trinity’: een creoolse kruidenmix van peper, ui en selderij. Dat zouden haar tantes nóóit in een winkel kopen. “Dat staat hier gewoon in de achtertuin!”, doet Dobbs hen na. Maar het moderne stadsleven veranderde die gewoonte. Dobbs: “Als je weinig tijd hebt, raak je snel gewend aan fastfood en voorverpakt voedsel.” Ze wil dat kinderen ‘het vuurtje’ weer aansteken in hun familie. “Jij wéét toch hoe je dit doet, mam.”

Echte actie

Pas de laatste jaren kreeg VGI subsidie voor hun werk. Niet van de landelijke overheid,

maar van de gemeente. Verschillende organisaties, bedrijven en individuen springen ook vaker bij. “De nationale aandacht is hierheen getrokken”, legt Kuhn uit. Dat komt onder andere door het politiegeweld en de rellen die dat uitlokte. Kuhn: “Het heeft de onrechtvaardigheden die hier altijd al waren in de spotlights gezet. Mensen uit andere wijken die hier komen, denken niet langer alleen: ‘Dit is een slechte buurt, dus doe je deuren op slot.’” Dobbs: “En burens zijn meer geneigd om elkaar te helpen. Omdat ze nu nog beter weten dat de staat dat niet gaat doen.” Milieu-blogger Matthews somde in 2018 op wat Trump waarmaakte van de eerder beschreven desastreuze ambities in zijn begroting. De Verenigde Staten hebben zich dan inmiddels teruggetrokken uit het Parijsakkoord en zetten hun Clean Power Plan stop. Maar het meest weerzinwekkend vond Matthews Trumps opstelling in het anti-racismedebat. Als voorbeelden noemt hij zijn bagatelliserende optreden over neonazistische betogingen in Charlottesville, zijn gratie van een racistische sheriff en het ‘bashen’ van rugbyspelers die zich uitspraken tegen discriminatie. Met die houding droeg Trump op een tegenstrijdige manier misschien juist bij aan bewustwording van de situatie in achtergestelde wijken, denken de VGI-dames. Een vergelijkbare tegenbeweging zien we op gang komen in de duurzame hoek, schreef Kathleen Merrigan eind 2018 in het agrarische nieuwsmidium *The Fence Post*. In de Obama-regering was Merrigan nog

“Buren zijn meer geneigd om elkaar te helpen, omdat ze nu nog beter weten dat de staat dat niet gaat doen” - Michelle Dobbs

adjunct secretaris landbouw, maar inmiddels interesseert ze zich minder voor wat er in Washington gebeurt. “Voor de echte actie rond voedsel en landbouwbeleid moet je bij ondernemers, bedrijven en activisten zijn. De private sector is nu leidend.”

Nieuwe koers

Ondanks die hoopgevende boodschap voor organisaties als VGI, maken Kuhn en Dobbs zich toch ernstig zorgen over Harambee. Dat komt door de laatste klap die de wijk kreeg te verwerken: corona. Het virus slaat relatief hard toe in de staat Wisconsin en extra hard in deze buurten. “Er is hier weinig preventieve zorg en zorgverzekering en mensen verliezen hun banen”, licht Dobbs toe. Omdat er in Harambee al meer dan genoeg werk aan de winkel was, zag de organisatie af van de promotie van haar jaarlijkse Garden Blitz. Tijdens de Blitz leggen vrijwilligers honderden nieuwe moestuinen aan in welvarende en minder welvarende buurten. De Blitz onder de aandacht brengen levert VGI normaal zo’n 2 maanden werk op, een tijdrovend evenement. Dit jaar gebeurde dat dus niet, maar toch zat de intekenlijst voor nieuwe tuinen snel vol. Vooral mensen die de Blitz al kenden, waren geïnteresseerd. Waar zij eerder dachten dat het niet echt ‘iets voor hen’ was, veranderde dat toen ook in rijke, witte buurten de schappen soms leeg waren. Kuhn: “Mensen begonnen te begrijpen dat het onderwerp ‘voedselzekerheid’ ook voor hen belangrijk is.” Dat neemt niet weg dat de voedselonzekerheid in wijken als Harambee veel erger is. De toch al niet overvloedige winkels worden nog leger, voor de winkels staan lange rijen. Kuhn: “Deze crisis laat weer extra goed zien hoe ongelijk het verdeeld is in de stad.” Dobbs en Kuhn wijten de zorgelijke situatie in Harambee deels aan Trump en zijn aanpak van de coronacrisis. Of dat met de net verkozen Biden anders zal zijn, durven ze niet te zeggen. Dobbs weet wel wat zij zelf de komende jaren gaat doen: de mensen uit Harambee vertellen dat ze wél iets voorstellen, en niet moeten geloven wat anderen over hen zeggen. Dat gevoel probeert ze ook mee te geven als ze met kinderen bezig is op de stadsboerderij. “Dit groeit hier voor jou, want jij hoort hier.” □

Nadima Zarifi (26)
Is: sinds kort organizer bij Fair Future Generators
Missie: bomen planten in Afghanistan

Wildeste je altijd al een maatschappelijke dienst-tijd doen? “Ik had er eerlijk gezegd nog nooit van gehoord. Op een dag zat ik een beetje op Facebook te scrollen toen er een artikel over de Fair Future Generators voorbij kwam. Het leek wel of het helemaal voor mij bedoeld was, ik heb me meteen ingeschreven. Ik was toen net mijn klaar met mijn opleiding communicatie en wist nog niet goed wat ik daarna wilde.”

Je ging bij The Pollinators helpen om het jaarlijkse Treefest te organiseren, een bomen-plantfestival. Waarom koos je hiervoor? “Ik liep zelf al rond met het idee om in Afghanistan, waar ik vandaan kom, een project op te zetten om bomen te planten. Door de oorlog is daar zo’n 80 tot 90 procent van de bomen gekapt, en dat heeft grote gevolgen. Zodra er regen valt zijn er meteen overstromingen. Daarom werd ik meteen enthousiast over Treefest. Ik wist dat ik er veel zou kunnen leren wat mij later van pas komt als ik een eigen organisatie opzet.”

En was dat in de praktijk ook zo? “Het belangrijkste is misschien wel dat ik nu heel zeker weet dat ik geen baan wil waarmee ik alleen maar geld verdien. Daarom begin ik binnenkort aan mijn nieuwe baan als Fair Future Organizer bij Milieudefensie. Ondertussen werk ik ook verder aan mijn plan in Afghanistan. In mijn tijd bij de Pollinators heb ik geleerd hoe je mensen bij je project kan betrekken en enthousiast kan maken. Dat kan ik nu bij beide projecten goed gebruiken.”

Ook meedoen?
Meld je aan bij fairfuturegenerators.nl

“In Afghanistan is door de oorlog zo’n 80 tot 90 procent van de bomen gekapt”

#VoteCAPDown

Met het nieuwe Europese landbouwbeleid (CAP) gaan we de doelstellingen van de Green Deal niet halen – en ook die doelstellingen waren al niet ambitieus genoeg. Met een nieuwe campagne proberen klimaatactivisten de CAP op het nippertje tegen te houden.

Tekst **Rosa Hofgärtner** Beeld **Julie Schummer**

Een week voordat het Europees Parlement zou gaan stemmen over de koers van de landbouw voor de komende 7 jaar, besefte Adélaïde Charlier (19) ineens hoe bepalend deze stemming was voor milieu en klimaat. Tijdens haar stage bij het Europees Parlement had ze heus al eerder iets over de plannen voor dat nieuwe landbouwbeleid gehoord, maar nu drong pas echt tot haar door: als het parlement instemt

met wat er nu ligt, zijn we heel ver van huis. Charlier besloot alles op alles te zetten om het voorstel te stoppen. Samen met andere jonge klimaatactivisten uit Europa begon ze de campagne #VoteTheCAPDown (de Common Agricultural Policy – red.). Ze maakten video's waarin ze uitleggen wat de ecologische gevolgen van de plannen zijn, stonden met protestborden voor het parlement, wakkerden een twitterstorm aan met #VoteTheCAPDown en gingen met zoveel mogelijk Euro-parlementariërs het gesprek aan. In de hoop ze te overtuigen van de noodzaak om tegen het voorstel te stemmen.

Youth for Climate

Charlier is een van de oprichters van Youth for Climate Belgium. Ze kreeg in 2019 tienduizenden Belgische scholieren en studenten de straat op om te staken voor ambitieuzer klimaatbeleid. Even leek het zijn vruchten af te werpen: ze werd door

Merkel, Macron, Timmermans én voorzitter van de Europese Commissie Von der Leyen uitgenodigd voor een gesprek, waar ze haar zorgen en verwachtingen kon delen. Mede dankzij de druk die jongeren door heel Europa hadden uitgeoefend, werd er een Europese Green Deal gepresenteerd. Maar Charliers voorzichtige optimisme werd de grond in geboord toen het parlement instemde met het CAP-voorstel. “Deze plannen gaan lang niet ver genoeg om de klimaatdoelstellingen van de Green Deal te halen. En die doelstellingen zijn zélf al niet

genoeg. Het is echt deprimerend. Het lijkt wel alsof politici nog steeds niet begrijpen dat we in een klimaat- en biodiversiteitscrisis zitten.”

Ingewikkeld dossier

Ruim een derde van het totale EU-budget, 348 miljard euro, wordt besteed aan landbouw. Hoe het geld uit deze pot verdeeld moet worden, levert ieder jaar een ingewikkeld, oneindig betwist dossier op. De gemeenschappelijke landbouwpot was ooit vooral bedoeld om de voedselproductie bin-

“Het lijkt wel alsof politici nog steeds niet begrijpen dat we in een klimaat- en biodiversiteitscrisis zitten” – Adélaïde Charlier

→ nen Europa veilig te stellen. We kennen 'm van de minimumprijs voor zuivel, bijvoorbeeld, waardoor uiteindelijk boterbergen en melkplassen ontstonden. En van het melkquotum, dat in 1984 werd ingevoerd en een paar jaar geleden weer werd afgeschaft. Naast het voedselvraagstuk en een fatsoenlijk inkomen voor de boer, spelen nu ook de biodiversiteit en het klimaat een steeds grotere rol in de onderhandelingen. En terecht. De landbouw is verantwoordelijk voor de uitstoot van zo'n 10 procent van alle broeikasgassen in de EU. Maar dat is niet alles: de agrarische sector is ook een van de grootste veroorzakers van verlies aan biodiversiteit en de afbraak van natuurlijke leefgebieden van dieren en planten in Europa, zo blijkt uit een recent verschenen rapport van het Europees Milieu Agentschap. Van de leefgebieden die de EU nog rest, is 81 procent er slecht aan toe.

Inkomenssteun

In de plannen die nu op tafel liggen, gaat ongeveer driekwart van het geld naar inkomenssteun. Dat is een vast bedrag per hectare, dat de boer krijgt als aanvulling op zijn of haar inkomen. Het geld dat overblijft, is voor plattelandsontwikkeling, waarvan elk land zelf kan bepalen hoe ze dat vorm wil geven. In grote lijnen verandert er in de nieuwe plannen weinig aan de verdeling van de pot, legt Petra Berkhout, landbouweconoom aan Wageningen Universiteit, uit. “Het grootste verschil met eerdere plannen is dat nu ook zo'n 20 à 30 procent van de inkomenssteun besteed moet worden aan zogenaamde ‘ecoregelingen’. Maar voorwaarden voor die regelingen mogen lidstaten zelf opstellen, bovenop de vergroeningseisen die er al waren.” Dat lijkt een verbetering, maar op deze manier ondergraaft het Europees Parlement de Green Deal – terwijl die maatregelen vol-

gens de meeste klimaatactivisten ook al niet ver genoeg gaan. Veel concrete maatregelen die eerder nog op tafel lagen, zijn in het huidige CAP-plan verdwenen of versoepeld. Een voorbeeld: eerder was er nog sprake van een verplichte vermindering van het pesticidengebruik, nu staat er dat pesticiden “duurzaam” gebruikt moeten worden. Wat dat betekent, kunnen lidstaten zelf invullen.

Marktwerving

“Het is *business as usual* en dat is juist het probleem,” zegt Bas Eickhout, Europarlementariër voor GroenLinks. “Het huidige beleid heeft geleid tot verlies van biodiversiteit. In Nederland is bijvoorbeeld de stand van de weidevogels hard achteruit gehold.” Eickhout vervolgt: “Vergroening maakt steeds meer deel uit van het debat in de EU, maar het blijft jammer genoeg alleen bij woorden. We leggen dit voor de komende 7 jaar vast! We zouden meer moeten doen dan

voortmodderen met beleid dat niet werkt.” Ook Murray Scown, geograaf aan de Universiteit Utrecht, spreekt zijn zorgen uit over het plan. “Omdat de inkomenssteun nu afhankelijk is van het aantal hectare, gaat 80 procent van het geld naar 20 procent van de boeren. Hiermee stimuleer je als EU alleen maar schaalvergroting”, legt hij uit. “De nadruk zou moeten liggen op de resultaten die je levert op het gebied van duurzame ontwikkeling, niet op hoeveel hectare je hebt.” Maar wat de resultaten zijn van duurzame maatregelen – daar weten we bedroevend weinig van. “De resultaten van de subsidie voor eco-regelingen worden amper gemeten”, vervolgt Scown. “Helpen ze bij het verlagen van emissies? Of bij het ondersteunen van boeren met een laag inkomen? Pas als je dat meet, zie je welk potje daadwerkelijk tot de gewenste effecten leidt.” Ook Berkhout is kritisch over de inkomenssteun die per hectare wordt uitgedeeld: “Als econoom ben ik daar niet blij mee. Die steun lekt namelijk voor een deel gewoon weg: het verhoogt de grondprijs en zet druk op marktprijzen van landbouwproducten. Ik zou dat geld gericht inzetten voor publieke diensten, zoals het verbeteren van het landschap of de stand van de weidevogels. En voor instrumenten die de ondernemers helpen risico's te ondervangen.”

Hoe komen beleidsplannen binnen de EU tot stand?

Zowel de Europese Commissie, het Europese Parlement als de Europese Raad moeten een plan goedkeuren voor het kan worden geïmplementeerd. De Europese Commissie komt altijd met een eerste voorstel. Daarna stemt het Europese Parlement hier wel of niet mee in, of stelt het een paar aanpassingen voor. Parallel aan de stemming komen ook alle ministers van de EU-landen samen in de raad om het voorstel van de commissie te bespreken. Uiteindelijk wordt er tijdens de triloog tussen de Europese Commissie, het Europese Parlement en de Europese Raad een definitief besluit genomen. Het gebrek aan ambitie in het huidige voorstel is volgens Eickhout terug te leiden naar het eerste voorstel van de commissie. De eerste aanzet naar een nieuwe CAP werd al in 2018 gedaan onder de Europese Commissie van Juncker. De Green Deal bestond toen nog niet. De huidige voorzitter van de Europese Commissie, Ursula von der Leyen, kreeg dit voorstel voorgeschoteld en heeft er toen voor gekozen om de doelstellingen van de Green Deal niet als voorwaarden in de CAP op te nemen. “Zij dachten dat het parlement en de landbouwministers in de raad dat wel zouden doen, maar dat is niet gebeurd”, verklaart Eickhout. “Daar zal de commissie nu wel spijt van hebben.”

“Met de inkomenssteun stimuleer je als EU alleen maar schaalvergroting” - Murray Scown

Marktwerving blijft de bepalende factor in de landbouwsector. Als je het Eickhout vraagt, kan het gebrek aan milieu- en klimaatambities zelfs onvoor- delig uitpakken voor de meeste Nederlandse boeren: “De voorwaarden voor vergroening zijn heel breed en lidstaten mogen dus zelf weten hoe ze dat in praktijk brengen. Aan de ene kant loop je het risico dat elk land gaat proberen om het voor zijn eigen boeren zo makkelijk mogelijk te maken. Maar in Nederland kan het ook zijn dat er door publieke druk juist strengere eisen worden gesteld dan in andere landen. In dat geval eindigen de Nederlandse boeren in een oneerlijk speelveld met hun Europese collega's.”

#WithdrawTheCAP

Het tij valt nog te keren: de Europese Commissie kán het voorstel nog terugtrekken. Het is nu aan de triloog (de raad van landbouwministers, de commissie en het parlement), die met een definitief plan moet

komen. Hoe klein die kans ook is, in de hoop op een herziening van het hele pakket is er een nieuwe campagne gestart door de klimaatstakers: nu onder de naam #WithdrawTheCAP. Charlier is sinds de teleurstellende stemming van het parlement elke vrijdag voor de gebouwen van de EU te vinden. Alles om nu niet het parlement, maar de commissie onder druk te zetten. Charlier: “We doen dit om te laten zien dat we het er niet mee eens zijn. We hebben het gevoel dat de politici ons in de steek laten.” Hun standvastigheid lijkt te helpen. Na het gesprek dat Timmermans had met Charlier en de andere klimaatstakers, twitterde hij: “We zijn het eens over het belang van de CAP in [het behalen van] de Green Deal. In de onderhandelingen, gaat de commissie zich inzetten voor landbouwbeleid waarmee de klimaatdoelstellingen kunnen worden bereikt.” Charlier is er nog niet gerust op. “Maar,” zegt ze, “ze beginnen zichzelf in ieder geval te bevragen. Dat is al een eerste stap.” □

“Megaboeren willen een exportmodel waarin Europa de hele wereld voedt, waar alleen zij van gaan profiteren” - Bas Eickhout

OBJECTEN IN DE SPIEGEL ZIJN DICHTERBIJ DAN ZE LIJKEN
'Objects in mirror are closer than they appear'

Elk kind op de basisschool plant een boom. Als dát maar geen bos wordt, denkt de minister en omzeilt het ongemak, sirenes aan, planken over de vluchtstrook. De andere minister maakt zich met één hand druk om betaalde liefde, stelt met de andere de achterban tevreden, het lijmen van kiezers is een deugd op zich en ieder heeft zijn kruis te dragen, denkt ze terwijl ze haar handen wast. Alles om dor hout te mijden. Oude bossen torenen te hoog boven ons uit, praten door hun wortels met elkaar, onverstaanbaar voor ons, razende wezens langs akkers, door laagland, louter overzichtelijk groen dat ons ten dienste staat, begraasd door dieren om op te eten, geen bladerkathedralen die ruisen als bezielde zuilen en ondergronds mompelen over de wereld die ons wacht. Niets in dit land mag ouder zijn dan wij. En ik dacht nog dat de wereld vorig jaar al ziek was, een broeikas waarvan het glas steeds rapper barst – behalve voor de vrouw met de kettingzaag, die gelauwerde tuinkabouters in de vestzak van de asfaltlobby. Twee gezichten heeft het kwaad, het blik je aan vanuit de spiegels, veel dichterbij dan je dacht. Ze grijnzen. Geven gas.

2-3 december 2020, Ingmar Heytze

Marijse Schuite (23)

Is: student culturele antropologie en duurzaam burgerschap

Missie: met (of zonder) kunst klimaatverandering tegengaan

Waarom heb je gekozen voor een maatschappelijke diensttijd? "Ik was net afgestudeerd bij de docentenopleiding van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht. De kunstwereld is heel interessant, maar ik miste tijdens mijn studie de betrokkenheid bij de maatschappij. Ik wilde een bijdrage leveren om de klimaatcrisis te bestrijden. Via de Fair Future Generators kwam ik terecht bij The Turn Club. Die organisatie past goed bij mij, omdat het is opgericht door kunstenaars die de maatschappij willen verbeteren. Ik werkte bij hen mee aan het bomenproject: met zangkoren geld ophalen om zoveel mogelijk bomen te planten. Toch was ik niet helemaal tevreden, ik had het gevoel dat ik ergens anders meer zou kunnen bijdragen."

Wat ben je toen gaan doen? "Ik heb de Fair Future Generators geholpen om de inspiratie-week te organiseren, voor iedereen die via hen een maatschappelijke diensttijd deed. Samen met mijn vriend heb ik daarvoor een online escaperoom over het verband tussen corona en klimaatverandering ontwikkeld. Het gaat over een vleermuis die verdreven wordt als het bos wordt gekapt. De deelnemers moeten een nieuw huis voor hem zoeken en onder tussen allerlei puzzels over het klimaat oplossen. Iedereen was heel enthousiast, ook de mensen die het niet hadden gehaald."

Dus nu weet je hoe je kunst en maatschappelijke betrokkenheid kunt combineren? "Ik heb gezien dat de twee werelden samen kunnen gaan. Zelf ben ik door mijn maatschappelijke diensttijd vooral enthousiast geworden over de klimaatbeweging en daarom met een studie begonnen waarin duurzaamheid centraal staat. Daarnaast geef ik rondleidingen in musea. Hopelijk lukt het me in de toekomst om die twee aan elkaar te koppelen."

"Kunst en maatschappelijke betrokkenheid zijn twee werelden die wél samen kunnen gaan"

Anne Havelaar telt nachtvlinders, 5 jaar lang. Steeds meer mensen doen eraan mee: data verzamelen en vastleggen in een online meetsysteem. Je kunt de waterkwaliteit in kaart brengen bijvoorbeeld, of het fijnstof in de lucht. Een leuke bijvangst van deze burgerwetenschap is dat mensen meer betrokken raken bij hun omgeving. “Als je niet kijkt, zie je niks.” Tekst Anne Havelaar

Beeld Luc Hoogenstein

Leuker dan Netflix

Mottenspotten en tekenmeten

“Hé, een huismoeder”, zeg ik tegen mijn man vanuit de tuin. “En daar, een volgeling. Of is het toch een maansikkeluil?” Het is kwart over 7 in de ochtend en ik bestudeer de inhoud van mijn led-emmer. Die emmer kreeg ik van de Vlinderstichting omdat ik meedoe aan TIM, tel insecten mee, een project waarin onder andere nachtvlinders worden geteld. Want dat zijn het, die huismoeder en die volgeling: motten. Eens per week zet ik tegen zonsondergang een grote, afsluitbare emmer met ingebouwde ledlamp op de picknicktafel in mijn Utrechtse achtertuin. Het is een mottenval. De motten die op de lamp afkomen, vallen

via een trechter in de emmer, waar ze op eierdozen terechtkomen. Daar blijven ze rustig wachten – wat kunnen ze anders – tot ik ze de volgende ochtend fotografeer en daarna bevrijd. Vervolgens voer ik hun namen en aantallen in het online meet-systeem van de Vlinderstichting in.

Amateurs

Het is niet voor het eerst dat ik meedoe aan burgerwetenschap, ook wel *citizen science* genoemd: wetenschappelijk onderzoek dat gedeeltelijk wordt uitgevoerd door geïnteresseerde burgers en amateurs. Het bekendste voorbeeld is waarschijnlijk de Nationale Tuinvogeltelling, waar ik al een paar jaar van de partij ben. Nieuwer is de Nationale Bijentelling, waaraan ik dit voorjaar voor

het eerst meedeed. Dat viel trouwens niet mee, want zie in de gauwigheid maar eens een tuinhommel van een aardhommel te onderscheiden. Het project van de Vlinderstichting duurt langer: 5 jaar lang zal ik van april tot en met november een aantal keer per maand de led-emmer buitenzetten en turven wat de oogst is. Het is de eerste keer dat de Vlinderstichting zo’n project doet. Henk de Vries, senior projectleider bij de Vlinderstichting: “We hebben al sinds 1990 een landelijk meetnetwerk waarin vrijwilligers vlinders en libellen tellen. Nu wilden we iets doen met biodiversiteit op lokaal niveau, waardoor je mensen meer bij hun omgeving betreft. Tot nu toe doen Amersfoort, Utrecht en Ede mee, en we zijn in gesprek met andere gemeenten.”

Veilige haven

De gemeenten zijn nadrukkelijk partner van TIM. Ze zijn wakker geschud, zegt De Vries, door het alarmerende Duits/Nederlandse rapport uit 2017 over de achteruitgang van insecten als gevolg van de intensivering van

de landbouw. Juist ook omdat steden een veilige haven voor insecten kunnen zijn, nu er op het platteland steeds minder te halen valt. “Gemeenten realiseren zich dat je een gezonde insectenstand nodig hebt. Niet alleen als voedingsbron voor vogels en bestuivers van planten, maar ook om plaagdieren als de eikenprocessierups tegen te

“Je hebt insecten ook nodig om plaagdieren als de eikenprocessierups tegen te gaan” – Henk de Vries

gaan. Ze zien het steeds meer als hun taak om burgers voor te lichten over natuur en milieu, en ze te betrekken bij hun omgeving.” En dat lukt aardig, want in de drie gemeenten doen nu in totaal zo’n vijftig vrijwilligers mee aan TIM. Niet alleen voor het tellen van nachtvlinders – belangrijke bestuivers, vleermuisvoer – maar ook voor libellen: twee insectensoorten die in aantal al jaren achteruitgaan. Alle vijftig vrijwilligers verbinden zich voor 5 jaar aan het project, ongeveer de periode die je nodig hebt om trends te kunnen signaleren.

De kracht van getallen

Hoewel burgerwetenschap nu hot lijkt, is het zeker niet nieuw. Volgens Arnold van Vliet, bioloog aan de Wageningen Universiteit en medeopsteller van het rapport *Citizen*

science voor natuur in Nederland (2017), is het fenomeen al honderden jaren oud. “In 1846 waren er al mensen – vaak welgestelden – die de bloeitijd van sneeuwklokjes bijhielden. En de gebroeders Bos, van de Grote Bosatlas, hadden een groot Europees netwerk opgezet waarin ze natuurwaarnemingen met elkaar uitwisselden.” Wel doen er steeds meer mensen mee aan de projecten: in 2017 waren er zo’n 53 duizend tellers voor de Nationale Tuinvogeltelling, in 2020 waren dat er meer dan 90 duizend. De site waarneming.nl, waarop ieder zijn vogels, insecten, reptielen of plantjes kan doorgeven, kent meer dan 110 duizend gebruikers. “Enorm veel”, beaamt Van Vliet. “Het sociale natuurnetwerk is van oudsher behoorlijk goed georganiseerd in Nederland. Dingen meten, vastleggen en systematisch →

→ werken, dat is kennelijk typisch Nederlands.” Van Vliet is initiator van projecten als natuurkalender.nl, muggenradar.nl en tekenradar.nl: allemaal websites waarop mensen gegevens kunnen doorgeven. Ook al worden die gegevens door amateurs verzameld, toch zijn de uitkomsten heel betrouwbaar. “Dat zit ’m in de kracht van de getallen: hoe meer data, hoe robuuster ze zijn. De foutmarge wordt kleiner. En onderschat ook het kennisniveau van de deelnemers niet: 80 procent van de Nederlandse waarnemingen wordt door 10 procent van de waarnemers gedaan. Dat zijn echte specialisten geworden. Vaak weten ze meer van hun onderwerp dan een bioloog.”

Groot nieuws

Citizen science is niet voordelig. Van Vliet: “Je moet veel geld investeren in de websites en apps waar mensen hun metingen kunnen invoeren, je moet voldoende mensen weten te bereiken én ze gemotiveerd houden.” Toch is zijn ervaring dat voor elke actie mensen te vinden zijn. “Ik heb een tekentelling gedaan: vrijwilligers moesten elke eerste zaterdag van de maand teken vangen, en dat 10 jaar lang. Dat gaat best ver. Om die mensen betrokken te houden, mailden we ze een nieuwsbrief en organiseerden we eens in het jaar een dag op de universiteit waar we vertelden wat hun tellingen opleveren. Het helpt ook erg als dat nieuws de kranten haalt. Dan word je als waarnemer trots dat je daaraan hebt meegewerkt.” Soms leveren de resultaten groot nieuws op, zoals het feit dat Nederland te warm wordt voor 40 procent van de plantensoorten, een onderzoek dat in 2018 op de website *Nature Today* – waar Van Vliet medeontwikkelaar van is – werd gepubliceerd.

Primeur

Waarom doen mensen zoiets, teken en insecten tellen? Voor mij persoonlijk was de insectenachteruitgang de reden. Ik tuinier gifvrij en zo insectvriendelijk mogelijk, en wilde weleens weten wat er allemaal leeft in mijn tuin. Dat was ook de drijfveer van de

Utrechter Luc Hoogenstein, die net als ik nachtvlinders telt voor TIM. In tegenstelling tot mijzelf is hij geen leek, maar ecooloog bij Natuurmonumenten. Van motten had hij alleen geen verstand. “Ik ben nieuwsgierig naar alles wat leeft. Bovendien is het coronatijd, dus ik vond dit een mooie tijdsbesteding, thuis. Het was een ongelooflijke eye-opener om te zien wat er allemaal rondvliegt in mijn kleine voortuin en op het balkon. Ik zit nu op 180 soorten nachtvlinders! In het begin kon de ik ene mot niet van de andere onderscheiden, maar op waarneming.nl kun je je foto uploaden en dan geeft-ie een suggestie. Ik was cynisch, maar de parameters zijn zó goed, dat 8 van de 10 resultaten juist zijn. Het mottenspotten is verslavend, ik doe het bijna dagelijks. Niet alleen met de ledemmer, maar ook met een laken waarop ik een felle lamp richt.” Hoogensteins *drive* leidde tot een primeur in

de lokale krant: “Ineens landde er een lichte walstrowants op het laken, een zeldzaam beestje dat maar 18 keer is waargenomen in Nederland. Hij woont eigenlijk in de duinen.” Om er met Cruijffiaanse wijsheid aan toe te voegen: “Als je niet kijkt, zie je niks. Er kijken heel weinig mensen naar nachtvlinders en wantsen, dus dan doe je al snel een bijzondere vondst. Dat heet het ‘waarnemerseffect’.”

Libellentellen

Voor Sjoerdije de Boer, die in Ede vlinders en libellen telt voor TIM, is vooral veldonderzoek een reden om mee te doen. “Ik ben met

Spinnen, egels, mollen, vleermuizen: alles wordt geteld, vaak in eigen tuin. Op tuintelling.nl kun je je tuin aanmelden als tuinreservaat en wekelijks turven wat je tegenkomt. Jonge eendjes kun je doorgeven op kuikenteller.org, andere waterdiertjes op waterdiertjes.nl. Ook kinderen worden bij burgerwetenschap betrokken. Zo had Natuur & Milieu dit jaar een Vang de watermonsters-project, waarin kinderen (met hulp van hun ouders) de waterkwaliteit van kleine wateren (sloten, grachten, plassen en vennen) in beeld brachten. Middelbare scholieren verzamelen voor [Globe](https://globe.nl), een internationaal netwerk van middelbare scholen en wetenschappers die het milieu onderzoeken, onder andere data over bodem- en waterkwaliteit, fijnstof en plantengroei.

pensioen. Ik heb biologie gestudeerd en wilde gedragswetenschapper worden, maar daar was geen werk in te vinden. Zo kwam ik terecht in de farmacologie. Nu heb ik de tijd om terug te keren naar mijn oorspronkelijke interesse.” Dat doet ze heel consciëntieus: “Ik ben er bijna een dag per week mee bezig. Ik heb vier vlinderroutes die onder andere langs de A12 voeren en drie libellenroutes in de buurt van twee vijvers. Elke route is opgedeeld in meerdere secties van 50 meter, waarbinnen je in een rustig wandeltempo alle dagvlinders en libellen die je onderweg ziet noteert.” Maar determineren wélk beestje in het riet zit, is zelfs voor een

“Ik weet nu dat de steenrode heidelibel een hangsnor heeft” – Sjoerdije de Boer

bioloog lastig. “Heidelibellen kunnen bijvoorbeeld steenrood, bloedrood of bruinrood zijn. Ik weet nu dat de steenrode heidelibel een hangsnor heeft, een streepje op de kop dat naar beneden loopt, en de bruinrode niet.” Bonus voor De Boer: de betrokkenheid bij haar omgeving. “Als je je ergens mee bezighoudt, ga je het steeds interessanter vinden. Zo ontdekte ik dat er veel orchideeën groeien langs de A12. Dat verwacht je toch niet naast een snelweg? Het is ook leuk dat mensen vragen waar je mee bezig bent als ze je zien lopen en fotograferen. Daar ontstaan mooie gesprekken uit en hopelijk krijgen anderen daardoor ook wat meer interesse in de natuur.”

Leuker dan Netflix

“Kennis van de natuur en het feit dat wij daar onderdeel van uitmaken, is weggezakt bij veel mensen”, zegt Arnold van Vliet. Zonde, want dan blijven mensen blind voor het belang van – en het plezier dat komt kijken bij – natuurbescherming. “De burenvonden die lamp met dat laken niet zo leuk, maar ze snappen nu wel wat ik doe”, vertelt

mottenspotter Luc Hoogenstein. Die kennis leidde ertoe dat hij, samen met zijn burende groenstrook voor hun huis gaat beheren. Door beter maaibeleid hopen ze een goede biotoop voor insecten te maken. Ook voor mij was TIM een eyeopener. Ik vond motten altijd een beetje vies en eng, maar al die ochtenden tellen schept een band. Het zijn lang niet allemaal stoffige, beige beestjes: er zitten prachtexemplaren bij. De mot die ik het mooist vond, had vleugels van parelmoer met een chocoladebruine rand erlangs. Wonderschoon. Het feit dat het de vermaledijde buxusmot bleek, deed daar weinig aan af. “Ik voel me een rijk persoon, doordat ik weet wat hier allemaal leeft”, zegt Hoogenstein. “Ik weet nu bijvoorbeeld dat wespen ook ’s nachts jagen. Fascinerend om te zien hoe zo’n wesp een mot demonteert. Dat is leuker dan Netflix.”

“Mottenspotten is verslavend” – Luc Hoogenstein

Composteren in Colombia

Miljoenenstad Bogotá heeft een gigantisch afvalprobleem. In tientallen stadsbuurten verwerken de bewoners hun afval daarom zelf, door collectief hun keukenafval te composteren met een inventieve Colombiaanse uitvinding: de Paca Digestadora. Tekst en beeld Ynske Boersma

Sinds ik 3 maanden geleden naar een nieuwe buurt in Bogotá verhuisde, zien mijn zondagen er net iets anders uit dan voorheen. Ik sta op, ontbijt, geef de kat te eten. Niets om over naar huis te schrijven vooralsnog. Dan licht mijn telefoon op. “Wie gaat er mee paca maken vandaag? Ik ben er om 10.30.” Even later trek ik de voordeur achter me dicht, gewapend met een kanariegele emmer vol keukenafval. Een lichte azijngeur stijgt op uit de emmer, tot aan de rand gevuld met groente- en fruitschillen en etensrestjes – mijn complete biologisch afbreekbare afvalproductie van een week. Ik ga er, samen met een twintigtal buurtbewoners, compost van maken.

Fermenteren

We maken een zogeheten *paca digestadora* ('baal vergister', letterlijk vertaald): een simpele en schone methode voor het verwerken van biologisch afbreekbaar afval tot compost, die – anders dan bij traditionele methoden – het afval niet laat rotten, maar doet fermenteren tot vruchtbare grond. Het proces is vergelijkbaar met de manier waarop de natuur zelf haar afval verwerkt, zegt de Colombiaanse ecooloog Guillermo Silva, bedenker van de paca. “In het bos worden planten- en dierenresten bedekt onder een laag bladeren, waarna ze worden afgebroken en verwerkt tot humus door allerlei micro-organismen en insecten. Bij de paca doen we hetzelfde, waarbij we het proces een duwtje geven door het afval goed aan te drukken, zodat een anaërobe fermentatie (zonder zuurstof dus) →

Paca's maken Gelijke delen huis- en tuin-afval worden laag voor laag in een houten mal geperst, waarbij het keukenafval 'ingesloten' wordt met gemaaid gras, bladeren en ander plantenafval. Vervolgens wordt het fermentatieproces op dezelfde manier op gang gebracht als bij het maken van wijn: met de voeten. Door het geheel flink aan te stampen, verdwijnt overtollig zuurstof, wat voorkomt dat de boel gaat rotten. De ideale paca heeft een inhoud van maximaal een kubieke meter, met daarin tot 500 kilo aan huis- en tuinafval, zodat de temperatuur binnen de paca niet teveel stijgt en er geen schadelijke stoffen als ammoniak vrijkomen.

Onderdeel Docente Marcela Rodriguez is een van de *paquerxs* (een genderneutrale naam) van het eerste uur. "We zijn als mens de verbinding met de natuur verloren. Organisch afval is geen afval, want het kan worden omgezet in compost. Het heet alleen afval omdat wij *besluiten* dat zo te noemen. De paca maakt ons bewust van de hoeveelheid afval die we produceren, en leert ons dat je zelf onderdeel kan zijn van de oplossing."

Plantsoenendienst Het gemeentebestuur van Bogota besloot het initiatief te gedogen, en helpt mee door het snoeiafval van de gemeentelijke plantsoendienst bij de paca's achter te laten.

→ op gang komt." De natuur doet er zo'n 6 maanden over om de inhoud van een paca te verwerken tot compost.

Quarantaine

Silva maakte zijn eerste paca in 1989, resultaat van een jarenlange zoektocht naar een schonere methode voor het maken van compost. Toch zou het nog ruim 30 jaar duren voordat zijn uitvinding navolging zou vinden. De omslag kwam dit jaar, het jaar van de pandemie. Aan het begin van de quarantaine kraakten de bewoners van tientallen buurten in hoofdstad Bogotá hun stadsparken en plantsoenen om er collectief hun afval te composteren. Bijna elk weekend komt er wel een nieuwe buurt bij, waarna trotse bewoners selfies met 'hun' paca op Facebook posten en in Whatsapp-groepen verspreiden. Inmiddels zijn er minstens 35 buurten – van arm tot redelijk rijk en verspreid door de stad – waar de bewoners wekelijks hun afval verwerken in een paca.

Het maken van een paca levert meer op dan vruchtbare aarde. Als buurtbewoners zich organiseren, ontstaat er nieuw sociaal weefsel. Daar kan ik over meepraten; tegenwoordig loop ik al groetend door de buurt. Ook zorgen de paca's ervoor dat de vaak verwaarloosde en onveilige plantsoenen en stadsparken weer onderdeel worden van de buurt. De tuin van mijn buurt is omgetoverd in een kleine oase midden in de stadsjungle, een wildernis van bomen, planten en een twintigtal paca's. De vierkante blokken van gras en bladeren zijn weelderig begroeid met bloemen, kruidenplanten, uien en bieten, daar gezaaid door de buurtbewoners. Net als in veel andere buur-

Politieke boodschap 'Paca Slachtoffers Nariño', staat op een bordje op een van de paca's. Het is een verwijzing naar de acht studenten die in augustus omkwamen bij een bloedbad in het zuiden van het land, toen een gewapende groep het vuur opende op een groep feestvierende studenten in quarantaine-tijd. Andere paca's zijn vernoemd naar vermoorde milieu- en mensenrechtenactivisten, en pal naast een politiebureau verrees een paca vernoemd naar slachtoffers van het excessieve politiegeweld. Het zijn stille protesten in tijden waarin het lastig de straat opgaan is om te demonstreren.

Doña Juana In sommige buurten gaat het er serieus aan toe. Elke emmer wordt nauwkeurig gewogen voordat de inhoud in de paca gaat, zodat de bewoners precies weten hoeveel vuilnis ze niet meer naar de gemeentelijke vuilnisbelt van Bogota sturen. De vuilstort, in de hoofdstedelijke volksmond bekend als ‘Doña Juana’, is een gigantisch probleem. Mevrouw Juana had in 2003 gesloten moeten zijn maar is nog steeds de enige vuilnisbelt van de stad, met alle gevolgen voor de omliggende – arme – buurten van dien. Per dag belandt er tot 8000 ton afval, waarvan zo’n 60 procent organisch. Met het composteren van dat afval valt dus grote winst te behalen, zeggen de *paquerxs*.

→ ten maken ook hier de bewoners gebruik van de vruchtbare paca’s om moestuinen aan te leggen.

Marihuana

In de volkswijk La Perseverancia gingen de bewoners nog een stap verder. Zij nodigden de probleemjongeren van de buurt – in de meeste gevallen drugsverslaafde veelplegers – uit om mee te werken aan het ombouwen van een plantsoentje in een moestuin met paca’s. De jongeren gingen op hun voorstel in, en zo stond ik op een goede zaterdagochtend een moestuin te schoffelen met types die ik ook bij daglicht liever niet alleen tegenkom. Ik verbaas me over de schoffelende veelplegers met hun ruwe gezichten en uitgevallen tanden, die al marihuana rokend en grappen makend over het witte kalkpoeder een moestuin aanleggen. “Moeder Aarde, ik voel je onder mijn voeten, ik voel het kloppen van je hart”, zingt een groep buurtbewoners. Hun vrolijkheid is aanstekelijk. Even denkt niemand meer aan de pandemie, drugscriminaliteit, politiegeweld of werkloosheid. Eén van hen, Juana Guevara, gooit haar armen in de lucht. “Paquear is meer dan alleen je huisvuil verwerken. Bij de paca laten we ook ons emotionele afval achter.” □

Verantwoordelijk Advocaat en buurtbewoner Andres Acuña vertegenwoordigde de omwonenden van Mevrouw Juana, waar de afgelopen 20 jaar drie keer aardverschuivingen in de afvalberg plaatsvonden. “We moeten verantwoordelijkheid nemen voor het afval dat we zo achteloos op de stoep zetten. De paca helpt ons daarbij. Je komt hier met je emmer huisvuil, en voor je het weet eindigt je dansend op het afval.”

Jessica den Outer (24)
Is: VN-expert, consultant, spreker
Missie: rechten geven aan de natuur

Waarom koos je voor de Fair Future Generators? “Ik deed al veel vrijwilligerswerk voor het klimaat. Bij Jongeren Milieu Actief heb ik bijvoorbeeld meegeholpen de Klimaatmars te organiseren. Het lag voor de hand om iets met klimaat te doen. Dat werd Dr. Monk, want ik wilde aan een internationaal project werken.”

Wat deed je daar? “Samen met een andere Fair Future Generator kreeg ik een hele brede opdracht. We mochten iets verzinnen om kinderen in Accra, Ghana te leren dat klimaatverandering niet alleen over smeltende ijskappen ver weg op de Noordpool gaat. Maar dat het ook henzelf en hun eigen omgeving raakt.”

Hoe begin je aan zo iets? “We hebben heel veel gesprekken gevoerd met het team in Accra over hoe we dit vorm konden geven. We wilden natuurlijk niet vanuit Nederland iets ontwikkelen waar ze daar helemaal niet op zaten te wachten. Uiteindelijk is het een kinderboek geworden over Anansi de Spin, die in veel Ghanese verhalen voorkomt. In het boek loopt Anansi tegen problemen aan die door klimaatverandering worden veroorzaakt. Wij hebben het verhaal bedacht, een Ghanese schrijfster heeft het geschreven. Door corona is het nog niet gedrukt en verspreid, maar ik hoop dat dat nog wel gaat gebeuren.”

Hoe kijk je achteraf terug op je maatschappelijke diensttijd? “Ik kan het iedereen aanraden, je ontmoet veel leuke mensen. Ook heb ik veel geleerd van alle workshops die Milieu-defensie aanbood, over storytelling en communicatie bijvoorbeeld. Nu kan ik na 3 jaar vrijwilligerswerk mijn geld verdienen met mijn grootste passie: zorgen dat de natuur rechten krijgt, net zoals bedrijven en gemeenten die hebben.”

“Na 3 jaar vrijwilligerswerk kan ik nu mijn geld verdienen met mijn grootste passie: zorgen dat de natuur rechten krijgt”

Wat bomen ons vertellen

Valerie Trouet is een van de wetenschappers die ons inzicht geven in de klimaatverandering, die berekenen hoe de regenval zich zal ontwikkelen, de intensiteit van stormen, van hittegolven en droogten wereldwijd. Alles tot op de halve graad nauwkeurig, voor het oog van de wereld.

Sommige collega’s turen in het ijs, anderen meten in de diepten van de oceanen, stoeien met computers of bestuderen de hogere luchtlagen en het smelten van de permafrost. Trouet richt zich op bomen. *“Ik ben een dendroklimatoloog: aan de hand van jaarringen bestudeer ik het klimaat uit het verleden en de invloed ervan op ecosystemen en samenlevingen.”*

Met veel enthousiasme reist ze de wereld over, van boom naar boom, op zoek naar steeds weer nieuwe feiten. Met een lange, stalen handboor waarmee ze smalle strookjes hout uit stammen haalt. *“Levende bomen uitboren kan fysiek zwaar zijn”, vertelt ze. “De fysieke inspanning van het uitboren wordt echter onmiddellijk beloond als je de houtkern uit de boom hebt gehaald. Tenzij je boor blijft vaststeken of je toevallig een boom treft die rot is vanbinnen, haal je een boorkern uit de boom waarop je onmiddellijk de ringen kunt zien. De wetenschap dat je van deze ringen honderden of duizenden datapunten kunt maken die je voor je onderzoek zult gebruiken, is enorm stimulerend; en dat allemaal zonder de boom te kwetsen.”*

Aan de hand van de jaarringpatronen in levende en dode bomen, in historische gebouwen en archeologisch hout en zelfs in houtskool en subfossiel hout brengt ze de geschiedenis tot leven. Ze vindt sporen van een instabiel klimaat zo’n 1500 jaar geleden rond de val van Rome, van extreme droogtes in Zuidoost-Azië in de 14^e eeuw, van een opvallende afname van bouwactiviteiten ten tijde van de Zwarte Pest, van een piek in het verbranden van akkers door de inheemse bevolking van Californië in 1776, van variaties in de hoeveelheid zonnevlammen door de eeuwen heen ... en meer en meer. Ze gaat maar door. *“Verschillende bomen vertellen verschillende verhalen”,* zegt ze, en zij vertelt ze allemaal. Haar boek won de Jan Wolkers Prijs voor het beste natuurboek van dit jaar. En terecht!

Wat bomen ons vertellen schetst een kleurrijk, warm beeld van wat er allemaal komt kijken bij het onderzoek naar de puzzel die klimaat genoemd wordt. Ons beleid hangt ervan af. Onze toekomst staat op het spel.

Thomas van Slobbe

Wat bomen ons vertellen. Een geschiedenis van de wereld in jaarringen. Valerie Trouet. Uitgeverij Lannoo, 2020. ISBN 9789401466752. 288 bladzijden, € 22,99.

PUBLICATIES

De goede voorouder

Mensen denken vooral aan de korte termijn. Bedrijven gaan voor onmiddellijke winst, politici voor alles wat helpt om de volgende verkiezingen te winnen en smartphones eisen voortdurend onze aandacht op. Filosoof Krznaric laat zien hoe we onze hersenen kunnen bijscholen om vanuit de lange termijn te denken. Zijn doel: loyaal worden aan de hele mensheid – inclusief toekomstige generaties. Zodat we onze planeet en toekomst kunnen redden.

De goede voorouder. Langetermijn-denken voor een kortetermijnwereld. Roman Krznaric. Uitgeverij Ten Have, januari 2021. ISBN 9789025907938. 240 pagina’s, paperback. Prijs: € 22,99.

Bomen planten

Meer dan 570 boomsoorten, opgesplitst in 24 groepen: treurbomen, droogtetolerante bomen, bomen met opvallende bloemen of herfstkleuren, bijenbomen, inheemse bomen of zogenaamde ‘mini’s’. Overeenkomst: ze blijven allemaal kleiner dan 12 meter, zodat ze prima in de tuin passen. Voor wetenschappers, maar ook voor mensen die praktisch aan de slag willen. Waarom? Omdat we veel meer bomen aan moeten planten.

De juiste boom voor elke tuin. Martin Hermly. Uitgeverij Sterck & De Vreese, november 2020. ISBN 978 90 5615 661 9. 360 pagina’s, hardcover. Prijs: 34,90.

Community Energy

Door de lockdown hadden we ineens tijd over. Medewerkers van Friends of the Earth Europe, Energy Cities and REScoop.eu zagen hun kans schoon en schreven een handboek over energiecoöperaties. Vol met tips, instructies en 27 voorbeelden van lokale initiatieven. Zoals de coöperatie Ecopower in België, die 30 jaar geleden begon aan de keukentafel van een woonproject en nu 50.000 huizen van duurzame energie voorziet. Weten hoe je je eigen project opzet, samen met je burens?

Download het gratis handboek *Community Energy: A practical guide to re-claiming power:* foeeurope.org/community-energy-guide. In het Engels.

Foto: Jan Beddegenoodts

Actievoeren gaat door

Door Covid-19 zal schouder aan schouder demonstreren voorlopig niet kunnen. Maar hoe dan wel? Samen met regisseur Jos de Putter verdiept filmmaker Jan Beddegenoodts zich in de toekomst van protest.

Als filmmaker en activist is Jan Beddegenoodts betrokken bij een internationale *scene* die *raves* combineert met protest. De feesten zijn een broedplaats en uitdrukking van sociale en politieke actie. Door Covid gaan die voorlopig niet door. Maar wat kan wel? Met regisseur Jos de Putter verdiept Beddegenoodts zich voor *VPRO Tegenlicht* in *De toekomst van protest*. Ze spreken kunstenaar Artur van Balen van het collectief Tools for Action, dat al jaren opblaasbare sculpturen ontwerpt die wereldwijd ingezet worden bij demonstraties. Grote, zilveren kubussen die straten kunnen afsluiten, of objecten die een demo veranderen in een speeltuin, of de politie betrekken bij een onvrijwillig potje volleybal. Beddegenoodts: “Van Balen experimenteert nu met *digital swarming*, waarbij mensen met grote rode lampen op hun rug op afstand van elkaar in groepen door de stad *zwermen*.” Ze kunnen los van elkaar bepalen wanneer ze hun lamp aan of uit zetten, maar hebben constant digitaal contact, zodat ze hun gedrag op ieder moment op elkaar kunnen afstemmen. Zo kunnen ze wisselende patronen vormen, of boodschappen. De zwerm beweegt zich op het eerste gezicht onvoorspelbaar en ongrijpbaar. “Normaal ervaar je een demonstratie als iets collectiefs, waarbij je dicht op elkaar gepakt staat. Nu verspreidt de actie zich over een veel groter gebied. Omdat voorbijgangers gewoon kunnen passeren, ontstaat een andere manier van contact. Door dat mobiele en ruimtelijke aspect in combinatie met nieuwe digitale tools kun je zo misschien juist ontregelend te werk gaan. Ik ben heel benieuwd hoe zich dat gaat ontwikkelen.” Een andere interessante vorm van protest in tijden van Covid zien ze in het Duitse Dannenröder Wald, waar activisten in boomhutten de aanleg van een snelweg proberen tegen te houden. “Je ergens aan vastketenen is enorm *old school*”, beseft Beddegenoodts. “Maar er is nu weer draagvlak voor, want niemand wil die snelweg daar hebben. De actie heeft de aandacht getrokken: Duitsland moet echt anders gaan nadenken over transport. Er staat 850 kilometer asfalt op de planning en slechts 9 kilometer treinspoor.” Een nieuwe generatie activisten, met mensen van Fridays for Future, Ende Gelände en Extinction Rebellion, wil niet alleen protesteren, maar een nieuwe manier van leven in praktijk brengen. Als je het systeem om je heen wil veranderen, moet je beginnen bij de beweging.

Meer activisme? Bekijk de documentaire *Oproerkraaiers* van Sunny Bergman op [NPOstart.nl](https://npostart.nl).

Wendy Koops

VPRO Tegenlicht – De toekomst van protest, 10 januari om 22.05 uur op NPO 2.

BIOSCOOP

Truffelkoorts

De witte truffel is het duurste ingrediënt ter wereld en is – vooralsnog – alleen te vinden in de natuur. De documentaire *The Truffle Hunters* volgt een groep excentrieke oude mannen in het schilderachtige Piedmont, Italië. Enkel de mannen en hun honden verstaan de kunst van het speuren naar truffels nog. Ze staan voor een manier van leven die langzaam lijkt te verdwijnen. Tegelijk bedreigen door klimaatverandering veroorzaakte droogte en ontbossing de truffel, terwijl de vraag ernaar alleen maar groter wordt. Dat trekt handelaren aan, die flink aan de delicatessen willen verdienen. En figuren die de wilde truffel willen verbouwen.

The Truffle Hunters, te zien vanaf 24 december.

TELEVISIE

Nieuwe wereldorde

Overal ter wereld duiken Chinezen op met een bijna onbeperkte werklust, de modernste technologie en heel veel geld. In de 7-delige reisserie *De wereld van de Chinezen* zoekt China-expert en fotograaf Ruben Terlou hen op in onder andere Cambodja, de Verenigde Staten, Italië en Nederland. Wie zijn ze, wat willen ze bereiken en wat voor impact heeft hun aanwezigheid op de lokale bevolking? In Servië blijkt China de zware industrie te hebben overgenomen, met grote vervuiling en radeloze Servische dorpen tot gevolg. In Kenia reist Terlou met een Chinese trein, bestuurd door Chinese machinisten, over een door de Chinezen aangelegd en gefinancierd spoor. En in Madagaskar werkt juist de lokale bevolking op Chinese katoenplantages.

Foto: VPRO © Ruben Terlou

De wereld van de Chinezen, vanaf 10 januari om 20.20 uur op NPO 2.

TELEVISIE

Zelfvoorzienend

Met *Boer zoekt vrouw* heeft KRO-NCRV al jarenlang succes. Logisch dus dat ze een nieuwe formule op het boerenbestaan loslaten, dit keer met Anita Witzier als presentator. In de realityserie *Nieuwe Boeren* wonen twaalf kandidaten een maand lang op een boerderij, zonder elektriciteit, stromend water of wifi. De dieren en het land moeten dagelijks door de kandidaten worden verzorgd en onderhouden. Daarnaast voeren ze opdrachten uit waarmee ze geld voor de pot kunnen verdienen, zoals het karnen van boter. Iedere aflevering eindigt met een eliminatieronde. Is zelfvoorzienend leven inderdaad zo romantisch als de kandidaten dachten?

Foto: Linelle Deunk

Nieuwe Boeren, vrijdag 1 januari om 21.30 uur op NPO 1 en vervolgens vanaf donderdag 7 januari om 20.30 uur.

Schenken voor ons klimaat...

“

Mijn naam is Sophie Schut. Ik ben actrice en ik werk op dit moment bij Theatermakers Radio Kootwijk. We maken uiteenlopende voorstellingen, altijd om een open en eerlijk gesprek in gang te zetten.

Ik leerde Milieudefensie kennen op straat. Voor de Bijenkorf in Amsterdam werd ik overgehaald om 6 euro per maand te doneren. Sinds een paar jaar schenk ik met belastingvoordeel. Dat doe ik voor een periode van vijf jaar. En daar heb ik geen spijt van, want het gaat niet goed met ons klimaat.

Ik heb niet het idee dat iedereen daar de noodzaak van inziet, dus zijn clubs zoals Milieudefensie belangrijk om mensen wakker te schudden en te houden. En natuurlijk ook om daadwerkelijk iets voor elkaar te krijgen op politiek vlak. Neem nou bijvoorbeeld de campagne tegen ontbossing. Ik had er geen idee van dat er in zoveel producten palmolie zit. En dat daar zoveel regenwoud voor wordt gekapt. Dit kan en moet anders.

Sophie Schut, actrice

”

Download een overeenkomst via
www.milieudefensie.nl/schenken

Vragen? Neem contact op met de servicelijn:

bel 020 6262 620 of mail naar service@milieudefensie.nl

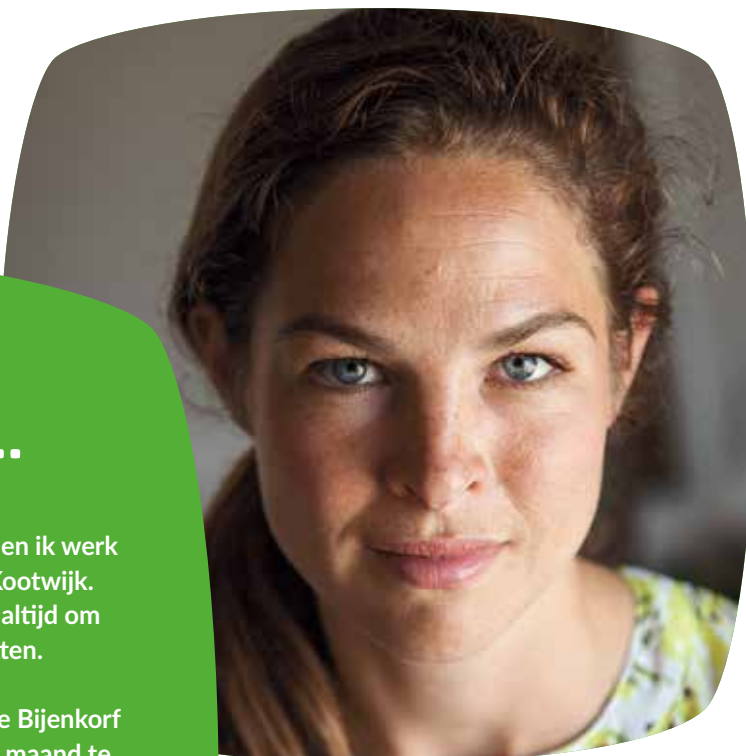

FOTO: RUDY HELLEWEGEN

Wat is schenken met belastingvoordeel?

Heb je er wel eens over nagedacht dat je donatie meer waard kan zijn zonder dat het je iets extra's kost?

Als je voor minimaal 5 jaar een vast bedrag schenkt aan Milieudefensie dan kun je dat bedrag ieder jaar van de belasting aftrekken. Hoe? Met een periodieke schenkingsovereenkomst. Zo kun je extra doneren zonder dat je daar meer voor betaalt en kunnen wij nóg meer doen voor het milieu.

Gefrituurde kerstkip

Virussen horen erbij. Dat was altijd al zo, maar moedertje natuur heeft ons afgelopen jaar nog maar eens keihard met de neus op dat feit gedrukt middels Covid-19. Dankzij menselijk vernuft in de vorm van vaccins kunnen we, als het even meezit, binnenkort weer naar de kroeg.

Dat zou je onze kipjes ook gunnen. De kroeg in de vorm van een lap grond met op te scharrelen zaden, pieren en torretjes. Maar traditiegetrouw waart tijdens de vogeltrek de vogelgriep rond. Ophokken maar weer dat kleine percentage van de kippen, waaronder die met biologisch keurmerk, dat buiten scharrelen gewend is. Zodat ze inmiddels met die telkens terugkerende vogelgriepgolven een flink deel van hun leven in de schuur zitten. Dat kan zo toch niet doorgaan!? Kunnen we die kipjes niet vaccineren tegen de vogelgriep?

Kipjes vaccineren tegen de vogelgriep? Dat kan, maar het gebeurt niet

Dat kan, maar dat gebeurt niet. Omdat er wat haken en ogen aan zitten (vogelgriep is er in verschillende varianten) maar vooral vanwege agro-industriële belangen. Het bedreigt de export, want sommige landen – waaronder Duitsland, Neerlands belangrijkste exportland – blijven geen vlees en eieren van gevaccineerde kippen. Bovenal is het ondoenlijk en te duur om 100 miljoen kippen te vaccineren. Oftewel: daarvoor zijn er veel te veel kippen. Die aantallen veroorzaken trouwens ook andere problemen, u weet het wel, ontbossing (voor veevoerproductie), overbemesting, dierenleed, smakeloos vlees. Terwijl we met veel minder kippen toe kunnen.

Dat is vooral een kwestie van perspectief, realiseerde ik me toen ik me verdiepte in de geschiedenis van de Nederlandse kippenhouderij. “Had men vroeger op eene boerderij 6 à 12 kippen, thans heeft men er 100 à 300”, schreef de Staatscommissie van de Landbouw in 1911. Tjonge, meer dan honderd kippen op één boerderij! Dát waren nog eens megakippenboeren, vonden ze. Tegenwoordig worden er op één bedrijf gemiddeld 45.000 leghennen gehouden of 80.000 vleeskippen. Veel kippen: het is maar hoe je het bekijkt. Laten we toewerken naar het ‘veel’ van 1911. Dat lost nogal wat problemen op en het wordt behaapbaar om ze te vaccineren. Kippenvlees wordt dan wel, zoals het hoort, veel duurder, een luxe voor tijdens de feestdagen. Als hoofdgerecht met kerst, of als opmaat voor het nieuwe jaar waarin we weer naar de kroeg kunnen.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op michiellbussink.nl.

Service | Recept

Kerstkip

- 1 biologische, biologisch-dynamische of hobbyboerderijkip
- ½ à 1 liter karnemelk
- 1 fles zonnebloemolie
- 400 gram bloem
- peper en zout
- cayennepeper
- geraspte (biologische) citroenschil

Verdeel de kip in stukken en bestrooi minstens een uur van tevoren met peper en zout. Leg in een kom en doe er zoveel karnemelk bij dat de kip onder staat. Laat zo'n half uur staan. Meng de bloem met de peper, zout, cayennepeper en citroenschil. Verdeel de olie over twee grote koekenpannen (zodat er een laagje van zo'n 2½ centimeter in de pan staat) en verhit de olie. Die is heet genoeg als een stukje brood bruin kleurt. Wentel de kip door de bloem en leg in de hete olie. Geen kip boven op elkaar leggen. Desnoods, bij te volle pan, de kip na elkaar frituren en warm houden in een oven (maximaal 50° C). De kip af en toe omdraaien en in zo'n kwartier gaar en bruin bakken.

Papier en karton

Tekening, sneeuwvlok, diorama: alles begint met een velletje papier.

Voordelen: Papier heb je in alle kleuren, het is veelzijdig, goedkoop en gemakkelijk te recy- clen. Hernieuwbare bron. Een kerstboom, een kribbe, drie koningen, wat kun je eigenlijk niet maken met karton? Karton is gratis verkrijgbaar. **Nadelen:** Het is gemakkelijk veel papier te gebruiken. Er zijn chemicaliën nodig voor het pro- ductieproces. Volgens Papierpraat bevatten kleur- stoffen in papier soms zware metalen. Gekleurd papier is moeilijker te recyclen. Karton neemt veel ruimte in.

Impact: Milieu Centraal rekende uit dat we onge- veer 80 kilo papier per persoon per jaar gebrui- ken. Papier kan 7 keer opnieuw gebruikt worden. 80 procent van het papier in Nederland is gerecy- cled. Bij het maken van gerecycled papier komen minder broeikasgassen vrij en worden minder chemicaliën gebruikt. Dat is een goed ding, want volgens *De Correspondent* is de papierindustrie verantwoordelijk voor 7 procent van de wereld- wijde uitstoot.

Verf, kwasten, stift en waskrijt

Want iedereen heeft een Bob Ross in zich.

Voordelen: Voor elk budget en idee is er iets te vinden. Er zijn meer kleuren dan er kerstballen bestaan. **Nadelen:** Als vegan móet je wel aan de plastic kwasten als je niet met geitenhaar wil schilderen. Olieverf bevat schadelijke stoffen, zoals oplosmiddelen en zware metalen. Acryl is ge- maakt van polymeren. Waskrijt heeft paraffine als basis. Stiften geven plastic afval.

Hobbywinkels hebben het goed deze dagen. Tie-dye, breien, knipkunst of kleien: bij gebrek aan kerstborrels en knalfeestjes hebben heel wat mensen hun huizen tot ware knutselparadijzen getrans formeerd. Hoe duurzaam zijn al die creatieve explosies eigenlijk? *Down to Earth* dook in het oneindige universum van de hobbyknutselaar en diepte zeven materialen op.

Lijm, tape, stickers

Onmisbaar in ieder zichzelf respecte- rend knutselparadijs: lijm en tape. En stickers, niet te vergeten. Want wat is nou een wereld zonder plakplaatjes?

Voordelen: Veel keus. Goedkoop. Alles is te lijmen. Stickers: instant blijheid voor (minstens) iedereen onder de 10. **Nadelen:** Plastic: de meeste tape is ervan gemaakt en lijm zit in kunststof potjes. De meeste stickers bevatten pvc – bij de productie ervan komt dioxine vrij – en zijn onmogelijk te verwijderen,

behalve met een chemisch goedje. In veel lijmsoorten zitten schadelijke stof- fen, zoals oplosmiddelen. **Impact:** De bekendste plakstift bestaat voor 90 procent uit natuurlijke ingredi- enten. De verpakking ervan lijkt het grootste probleem. Veel andere lijmen zijn minder onschuldig. Ze bevatten vluchtige organische stoffen (VOS), zoals formaldehyde en benzeen. Lijm is wel makkelijk zelf te maken. Met maiszetmeel en water bijvoorbeeld.

Impact: Verf, stift en waskrijt danken hun kleur aan pigmen- ten. Veelal worden die kunstmatig gemaakt op basis van aardolie in een fabriek. In Nederland staat de enige molen ter wereld die nog verfstoffen maalt. Op windenergie dus. Dat betekent overigens niet dat al deze kleurstoffen vrij zijn van gif. De milieuvriendelijkste pigmenten zijn die op basis van afval, zoals avocadopit en uienschillen.

Retteketet, knutselpret!

Glitter

Glitter heeft veel fans. De natuur is er niet een van.

Voordelen: Er is geen snellere manier om een knutselproject te doen shinen. **Nadelen:** Plastic! En dan ook nog eens piepklein en veel. Kant en klare glinsterende microplastics. Niet geschikt voor hergebruik. Nadat je met glitter hebt gestrooid, zit het overal en gaat het nooit meer weg. **Impact:** Er zijn alternatieven. Biologisch afbreek- bare glitter gemaakt van mica of eucalyptus bijvoor- beeld. Maar of het goede opties zijn, is de vraag. Mica komt uit India. Volgens een rapport van Terre des Hommes werken duizenden kinderen in mica- mijnen. Ook syntetische mica bestaat deels uit natuurlijke mica dat uit deze mijnen komt. Eucalyp- tus is ook niet vrij van problemen. De aanleg van plantages zorgt voor ontbossing en verlies van bio- diversiteit. Bovendien bestaat biologisch afbreek- bare glitter nog steeds voor 8 procent uit plastic, zegt *Trouw*.

Foam

Foam, foam en nog eens foam. Waar knutsel- den we mee toen het er nog niet was?

Voordelen: Het is goedkoop, voelt zacht aan, is stevig, je hebt het in alle kleuren en je kunt er bijna alles mee maken. Foam is meestal gemaakt van ethyleen vinyl acetaat (EVA). Een veilig soort plastic dat bovendien recyclebaar is, aldus Greenjump. **Nadelen:** Plastic is plastic. Ziet er goedkoop uit. **Impact:** Veel knutsel foam komt uit China. Vaak is niet zeker van wat voor soort plastic het gemaakt is. Fabrikanten zijn niet verplicht op de verpak- king te zetten wat er in zit. Volgens de Plastic Soup Foundation bevinden zich in heel wat speelgoed verboden stoffen of te veel chemicaliën.

Klei

Van feestelijke sieraden tot kleurige personages in je eerste stopmotionfilm, klei is je beste vriend.

Voordelen: Goed te bewaren. Iedereen kan het. Meditatief. **Nadelen:** Kinderen stoppen het in hun mond. Kleuren raken door elkaar. Klei is vatbaar voor schimmels en bacteriën **Impact:** Oude, vertrouwde boetseerklei komt van een her- nieuwbare bron. Kinderklei bestaat uit water, tarwe, zout en verschillende additieven, zoals conserveringsmiddelen en kleurstoffen. Waar die uit bestaan is moeilijk te achterhalen. Het wemelt van de geheime recepten in de knutselbusiness. Kunstklei wordt onder andere gemaakt van pvc. Bij verbran- ding (restafval) komt dioxine vrij.

Wol & garen

Met weinig dingen kun je zo de blits maken als met je eigenhandig gewolvlte kerststal.

Voordelen: Natuurlijk materiaal. Je kunt er duurzame dingen mee maken die je daadwerkelijk nodig hebt, zoals sokken en dekens. **Nadelen:** Sommige mensen vinden dat wol kriebelt. Echte wol is niet goedkoop. **Impact:** Breigarens komen bijna nooit uit Nederland. Nederlandse schapen worden voor hun vlees gehouden, niet voor hun wol. Peta toonde in 2018 aan dat schapenhouderijen in Australië niet be- paald vrij zijn van dierenleed. Ook produceren schapen veel me- thaan, een sterk broeikasgas. Wol is biologisch afbreekbaar. Overi- gens pas na 80 jaar, dat is dan wel weer duurzaam.

Met een pomp uit Delft aan de slag in Malawi

Drie Delftse studenten ontwikkelden een nieuwe waterpomp, waarmee boeren in Malawi ook in het droge seizoen kunnen oogsten. De uitvinding van aQysta is meer dan welkom, want klimaatverandering maakt het de boeren daar knap lastig. *Down to Earth* sprak Tim van der Linden, die het project ter plaatse in goede banen leidt. Tekst **Roos van Tongerloo** Beeld **Tim van der Linden**

We moeten steeds weer bedenken hoe we de pomp aanpassen aan de omstandigheden.”

Wat vinden de boeren van de pomp?

“Om te laten zien dat de pomp het echt doet, moeten we hem installeren in de rivier. Daar zijn we dus flink wat tijd mee kwijt. Maar als de boeren zien dat het werkt, zijn ze heel positief. Dan komen de vragen: hoe kan dat nou? Hoe werkt het precies? Het fijne is dat zo’n pomp veel mensen trekt. Dus als er een-tje is geïnstalleerd, komen meer boeren informeren.”

En kunnen ze dat betalen?

“Iedereen zou onze pomp moeten kunnen kopen, dus we zijn hard op zoek naar een manier om de pomp goedkoper te maken. Hij kost nu ongeveer 1000 dollar. Een boer hier verdient zo’n 100 tot 150 dollar per maand, daar kan natuurlijk geen pomp van af. Daarom zijn we bezig met een regeling waarmee boeren de pomp kunnen betalen met hun eigen oogst, in termijnen. Dat helpt. De pomp levert een grotere oogst op, die aQysta van de boer koopt en doorverkoopt aan supermarkten. Met winst; dat is waar wij ons geld verdienen. Normaal zitten daar zo’n vier partijen tussen, dus we verkorten ook nog de supply chain. Daarnaast zijn we een trainingsprogramma aan het opzetten: het Farm Incubator Program. Groepen boeren worden getraind in het gebruik van onze pompen en leren innovatief en duurzaam hun land te bewer-

ken. Daarvoor krijgen ze een salaris van aQysta – dat is verrekend met de winst die we maken op de verkoop van hun oogst – en een bonus als startkapitaal voor een eigen stuk land. Als zelfstandige boer kunnen ze vervolgens weer klant worden bij ons.”

Gooit Covid-19 roet in het eten?

“Het is hier gelukkig minder uit de hand gelopen, maar het was wel bepalend voor onze werkwijze. Het plan was om vooral met de overheid en ngo’s samen te werken, maar toen gingen alle kantoren dicht. De focus van zowel de overheid als de ngo’s verschoof naar enkel Covid-19 response. We zijn noodgedwongen met de lastigste markt begonnen maar dat lukt verrassend goed: alle pompen zijn rechtstreeks aan de boer verkocht! We hopen dat we volgend jaar de overheid en ngo’s in Malawi er alsnog bij kunnen betrekken.”

Jullie zijn nu actief in Nepal, Colombia en Malawi. Gaat de pomp de wereld over?

“Dat is het idee. Al blijven we natuurlijk afhankelijk van rivieren. Niet elke boer heeft een rivier of stroom op ongeveer een kilometer afstand. We werken nu alleen in het zuiden van Malawi, de komende jaren willen we ook het noorden bij het project betrekken. En we zijn bezig in Mozambique, Zimbabwe en Zambia. De volgende grote vraag is natuurlijk: hoe profiteren ook boeren zónder rivier van onze kennis.” □

Green Challenge

Met hun groene pomp werd aQysta genomineerd in de Postcode Lotteries Green Challenge. Tijdens deze jaarlijkse wedstrijd, gesteund door de Postcode Loterij, gaat de jury op zoek naar het meest innovatieve en duurzame idee in de strijd tegen CO₂-uitstoot. Andere Nederlandse genomineerden waren dit jaar:

Outlander Materials, van Lori Goff

Zonder verpakkingen kunnen we niet, dacht Goff, biotechnoloog bij Outlander Materials. Maar zonder plastic wél. Ze ontwikkelde een vorm van UnPlastic: verpakkingsmateriaal dat voedsel vers houdt, maar gecomposteerd kan worden na gebruik. “Geen microplastics, maar terug naar de natuur zodra de taak is volbracht.”

Reefsystems, van Max Dijkstra

Migrerende vissen zwemmen vaak vast als ze op hun reis bouwwerken van mensen tegenkomen. Binnen die bouwwerken is onderwaterleven amper mogelijk. Designer en mede-oprichter van Reefsystems Max Dijkstra bedacht Moses, een bouwsteen waar koraal, mosselen, en oesters zich aan kunnen bevestigen en waar vissen een veilige plek vinden. “Een eco-hub onderwater.”

Orbisk, van Olaf van der Veen

Gemiddeld verspielt een restaurant ieder jaar meer dan 10.000 kilo aan voedsel. Van der Veen ontwikkelde een scanner, die door beelden van restvoedsel te analyseren laat zien welke ingrediënten daar het meest en het vaakst in voorkomen. Zo kan de keuken met het menu anticiperen op eventuele voedselverspilling. “Koks houden van eten. Wat zij maken zou al helemaal niet weggegooid moeten worden.”

De winnaar van de finale wordt bekendgemaakt in januari 2021.

Jij verdient een bloemetje!

Met de Tweede Kamerverkiezingen voor de deur, en onze rechtszaak tegen Shell, wordt 2021 hét klimaatjaar.

Bedankt voor je steun in 2020.
Samen maken we het verschil!

Colofon

Down to Earth
Nummer 62, december 2020

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
Postbus 19199,
1000GD Amsterdam,
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Carolien Ceton (hoofdredacteur) en
Roos van Tongerloo (redacteur)

Redactieraad
Marlijn Dingshof, Karen van den Einde,
Erica Meijers, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving
8-13 Ontwerpers, Marjan Peters.
www.8-13.nl

Druk
Senefelder Misset.
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers.
Je bent dan ook lid van Milieudefensie.
Wijzigingen kan bij de Servicelijn:
service@milieudefensie.nl of
020 626 26 20, ma t/m do van
09.30 - 16.30 uur. Opzeggen kan via
020 205 14 21, ma t/m do 08.30 -
21 uur, vr 08.30 - 18 uur, za 10 - 16 uur.

Advertenties
YUNO,
Henriëtte Tomassen,
06 508 44 808
info@yuno.nu,
www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

Bijlo belt...

... een halfnaaktslak

“Daudebardia Rufa, met wie?”
“Hallo, met Vincent Bijlo, Milieudefensie. Bent u het echt?”
“Hoezo, ben ik het echt?”
“Nou, het is nogal een raar verhaal. U bent een landslak...”
“Een landslak ja, Een halfnaaktslak om precies te zijn, een semi-nudist, met een heel klein huisje op mijn rug.”
“Een tiny houseje eigenlijk?”
“Ja, behalve dat ik er niet in pas.”
“Maar wat heeft dat hele huisje dan voor nut?”
“Geen enkel nut. Het is een gadget van de evolutie, ik ben op weg naar *the full monty*, echt keihard helemaal bloot, maar dat duurt nog wel een paar generaties.”
“En u bent nieuw in Nederland, ontdekt op de Elfde van de Elfde, in Limburg nog wel. Dat valt samen met het begin van het Carnavalsseizoen.”
“Jaja, ik begrijp het. En nou denkt u, we verzinnen een mallotige malacoloog en die bedenkt een gek slakje met een huisje dat 5 keer zo klein is als hijzelf.”
“Hijzelf?”
“Ja, ik ben allebei. Ik heb alles bij de hand, transgenderslakken bestaan niet, we zijn helemaal herma!”
“Maar u gelooft het toch zelf ook niet, Daudebardia Rufa, dat huisje! Ik hoor er een Carnavalslied bij: *Ik heb een huisje op mijn rug dat is te klein, maar verhuizen is geen optie dus 'k moet altijd buiten zijn.*”
“Flauw, heel flauw. Ik draag mijn woninkje met trots. Slakkenlevens geleden pasten mijn voorouders er in, ik kan het nu verhuren aan kleine dieren die om onderdak verlegen zitten, en die betalen geen woerhuren, zoals in uw mensenwereld. En ik ben niet verzonnen, ik besta echt, vraag dat maar aan David Tempelman.”
“Wie is dat?”
“Die mallotige malacoloog van u. Hij is een gerespecteerde slakken-watcher.”
“Sorry, maar ik geloof u niet, het is gewoon te toevallig. En hoe komt u hier eigenlijk terecht? Uw dichtstbijzijnde collega woont 25 km verderop, bij Aken.”
“Wel eens van Uber gehoord meneer Bijlo? Ik ga dat hele pleuriseind toch niet zelf afleggen, ik ben geen mens, die een Vierdaagse gaat lopen.”
“Maar hoe neemt een slak een Ubertaxi?”
“Op de schoen van een klant, kunt u dat nou echt niet zelf bedenken? Ik had het wel gehad met dat Aken, weet u, als slak kom je niet ver in het leven, ik wilde meer van de wereld zien, dus dan bedenk je wat.”
“En hoe bevalt het in Limburg?”
“Het is hier *all you can eat*. Toplarven, sappige regenwormen, heerlijke minislakjes, ik eet mijn buikje rond, ik hoef toch niet bang te zijn dat ik niet meer in mijn huisje pas.”

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

Tonzon: andere techniek, beter effect en de meest milieuvriendelijke isolatie

TONZON'S KLIMAAT IMPACT

Hoeveel energie nodig is bij de productie, het transport en de installatie van een materiaal weegt mee in hoe 'klimaat efficiënt' een materiaal daadwerkelijk is. De uitspraak dat alle isolatiematerialen goed zijn, omdat ze allemaal energie besparen, is daarom niet helemaal juist. Uit onafhankelijk onderzoek van het NIBE is wederom gebleken dat het vloerisolatiesysteem van Tonzon het meest milieuvriendelijk is. De Tonzon producten zijn klimaat efficiënt. Deze zijn namelijk gebaseerd op een dunne maar ijzersterke folie met speciale oppervlakken die maar weinig warmte uitstralen. Hierdoor worden woningen voorzien van uitstekende isolatie met ontzettend weinig materiaal. Weinig materiaal betekent lage energiekosten bij de productie, de installatie en bij het transport. Het resultaat: geen vrachtwagens nodig en een milieu impact die binnen

enkele weken weer is terugverdiend. Na 40 jaar zorgt Tonzon Vloerisolatie nog steeds voor de warmste vloer en de droogste kruipruimte. Maatregelen die je nu neemt gaan al snel effect hebben op de energierekening en ook op het wooncomfort. Wacht niet langer, profiteer nu direct en verlaag de energielasten.

WARMTELEKKEN

Bij veel woningen kan TONZON Vloerisolatie eenvoudig worden gecombineerd met andere TONZON innovaties om het gasverbruik verder terug te dringen. Lang niet alle warmte die we uit het gas halen komt terecht op de plek waar we deze willen hebben. De CV-ketel zelf geeft vaak onnodig veel warmte af, tijdens het transport gaat veel warmte verloren en ook de afgifte gebeurt meestal niet efficiënt.

Radiatoren warmen buitenmuren op, terwijl de vloerverwarming een deel van zijn warmte onbenut afgeeft aan de kruipruimte. Ook geïsoleerde CV-buizen stralen nog warmte uit en zelfs met leidingisolatie is deze warmtestraling er nog steeds. TONZON heeft voor dit probleem HR-Bandagefolie ontwikkeld die je eenvoudig om de leidingisolatie kan wikkelen. Daarmee neem je de permanente uitstraling weg en het water komt nu heter aan dan voorheen.

De duurzaamste cadeaus haal je bij tonzon.nl

Duurzame en leuke cadeaus voor de feestdagen

Zelf jouw woning verduurzamen, of om weg te geven

RADIATORFOLIE

Tonzon HR-Radiatorfolie gaat direct achterop de radiator zonder dat deze van de muur hoeft. Het doet zo onzichtbaar zijn werk en is binnen een jaar terug verdiend.

CADEAUKAART

Geef iemand een cadeaukaart en geef hem of haar de kans zelf iets leuks uit te zoeken in onze webshop. Ook te besteden op de aanschaf van vloerisolatie.

TONZON

TONZON

Ir. Schiffstraat 220
7547 RD Enschede

 tonzon.nl

 info@tonzon.nl

 +31 (0)533 23 91

